

Ստրասբուրգ, 28 հուլիսի 2016թ.
Կարծիք N 190/2002

CDL-AD(2002)023rev2-cor
Or. Fr.

**Եվրոպական հանձնաժողով հանուն ժողովրդավարության
օրենքի միջոցով
(Վենետիկյան հանձնաժողով)**

**Ընտրական հարցերում բարենպաստ
գործունեության կանոնագիրք
Ցուցումներ
և**

**Բացատրական գեկույց
Ընդունված Վենետիկյան հանձնաժողովի կողմից
52-րդ լիազումար նստաշրջանի ընթացքում
(Վենետիկ, 2002թ. հոկտեմբերի 18-19)**

Բովանդակություն

Ներածություն.....

Ցուցումներ ընտրությունների վերաբերյալ, ընդունված Վենետիկյան հանձնաժողովի կողմից 51-րդ լիազումար նստաշրջանի ընթացքում (Վենետիկ, 2002թ. հուլիսի 5-6).....

Բացատրական գեկույց, ընդունված Վենետիկյան հանձնաժողովի կողմից 52-րդ լիազումար նստաշրջանի ընթացքում (Վենետիկ, 2002թ. հոկտեմբերի 18-19).....

Ընդհանուր նշումներ.....

I. Եվրոպայի ընտրական ժառանգության հիմնարար սկզբունքները.....

Ներածություն.սկզբունքները և դրանց իրավական հիմքը

1. Համընդհանուր ընտրական իրավունք.....

1.1. Կանոն և բացառություններ.....

1.2. Ընտրական գրանցամատյաններ.....

1.3. Թեկնածությունների առաջադրում.....

2. Հավասար ընտրական իրավունք.....

2.1. Զվեարկելու հավասար իրավունքներ.....

2.2. Զվեարկելու հավասար ուժ.....

2.3. Հնարավորությունների հավասարություն.....

2.4. Հավասարությունը և ազգային փոքրամասնությունները.....

2.5. Սեռերի հավասարությունը և պարիտետը.....

3. Ազատ ընտրական իրավունք.....

3.1. Զվեարկողների կարծիք կազմելու ազատությունը.....

3.2. Զվեարկողների սեփական ցանկություններն արտահայտելու ազատությունը և ընտրակեղծիքների դեմ պայքարը.....

3.2.1. Ընդհանուր դրույթներ.....

3.2.2. Զվեարկության ընթացակարգեր.....

3.2.2.1. Զվեարկություն փոստով կամ վստահված անձի միջոցով Կոնկրետ իրավիճակներում.....

3.2.2.2. Չինվորականների քվեարկությունը.....

3.2.2.3. Զվեարկության մեխանիկական և էլեկտրոնային մեթոդներ.....

3.2.2.4. Չայների հաշվարկ.....

3.2.2.5. Արդյունքների հաղորդումը.....

4. Գաղտնի ընտրական իրավունք.....

5. Ուղղակի ընտրական իրավունք.....

6. Ընտրությունների հաճախականությունը.....

II. Սկզբունքները կիրառելու պայմանները.....

1. Հարգանք հիմնարար իրավունքների նկատմամբ.....
2. Ընտրական օրենքի կանոնակարգման մակարդակները և կայունությունը.....
3. Ընթացակարգային անվտանգության միջոցառումներ.....
 - 3.1. Ընտրությունների կազմակերպումն անկողմնակալ մարմնի կողմից.....
 - 3.2. Ընտրությունների դիտարկումը.....
 - 3.3. Բողոքարկման արդյունավետ համակարգ.....
 - 3.4. Ընտրական տեղամասերի կազմակերպումն ու աշխատանքը.....
 - 3.5. Ֆինանսավորումը.....
 - 3.6. Անվտանգություն.....

Եզրակացություն

Ներածություն

2001թ. նոյեմբերի 8-ին Խորհրդարանական վեհաժողովի մշտական կոմիտեն, գործելով Վեհաժողովի անունից, ընդունեց 1264 (2001) Որոշումը, որով Վենետիկյան հանձնաժողովը հրավիրվում էր^[1].

i. ստեղծելու աշխատանքային խումբ, բաղկացած Խորհրդարանական վեհաժողովի, Եվրոպայի տեղական և տարածքային իշխանությունների կոնգրեսի/համագումարի, թերևս նաև, տվյալ ոլորտում փորձ ունեցող այլ կազմակերպությունների ներկայացուցիչներից՝ նպատակ ունենալով պարբերաբար ընտրությունների հետ կապված հարցերի քննարկումներ անցկացնել,

ii. մշակելու ընտրական գործունեության կանոնագիրք, որը նաև կարող է որևէ կերպ կապված լինել այն ցուցումների հետ, որոնք ներկայացված են սույն որոշման հիմքում ընկած գեկույցի բացատրական հոլշագրի հավելվածում, (Փաստաթուղթ 9267), նկատի ունենալով, որ ներկա կանոնագիրքը պետք է ներառի նախընտրական շրջանը, բուն ընտրությունները և քվեարկության անմիջապես հաջորդող ժամանակաշրջանը,

iii. միջոցների առկայության դեպքում կազմելու եվրոպական ընտրական համակարգերի հիմնարար սկզբունքների ցուցակ, համակարգելով, ստանդարտացնելով և մշակելով ընթացիկ, ինչպես նաև առաջիկա ուսումնասիրություններ և նախաձեռնություններ: Իսկ ընթացքում եվրոպական ընտրությունների վերաբերյալ հավաքագրված տվյալները պետք է որևէ մասնագիտացված բաժնի կողմից մուտքագրվեն տվյալների բազայի մեջ, վերլուծվեն և տարածվեն:

Յետևյալ ցուցումները կոնկրետ պատասխան են սույն որոշման երեք ասպեկտներին: Դրանք ընդունվել են Ժողովրդավարական ընտրությունների խորհրդի՝ Խորհրդարանական վեհաժողովի որոշմամբ ստեղծված միացյալ աշխատանքային խմբի կողմից, վերջինիս երկրորդ նստաշրջանի ընթացքում (2002թ. հուլիսի 3-ին), ապա նաև Վենետիկյան հանձնաժողովի կողմից՝ իր 51-րդ նստաշրջանի (2002թ. հուլիսի 5-6) ընթացքում: Դրանց հիմքում ընկած են Եվրոպայի ընտրական ժառանգության հիմնարար սկզբունքները և, որ ամենակարևորն է, դրանք ընտրական հարցերում բարենպաստ գործունեության կանոնագրի հիմնարար մասն են հանդիսանում:

Բացատրական գեկույցն անդրադառնում է ցուցումներում տեղ գտած սկզբունքներին, սահմանելով և պարզաբանելով դրանք, և, անհրաժեշտության դեպքում, ներառելով մանրամասնությունների վերաբերյալ առաջարկություններ: Չեկույցն ընդունվել է Ժողովրդավարական ընտրությունների խորհրդի կողմից իր 3-րդ հանդիպման ժամանակ (2002թ. հոկտեմբերի 16), ապա նաև՝ Վենետիկյան հանձնաժողովի կողմից իր 52-րդ նստաշրջանի ժամանակ (2002թ. հոկտեմբերի 18-19):

Ընտրական հարցերում բարենպաստ գործունեության կանոնագիրքը հաստատվել է Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի 2003թ.-ի առաջին եռամսյակի լիագումար նիստում և Եվրոպայի տեղական և տարածքային իշխանությունների կոնգրեսի 2003թ.-ի գարնանային նիստում: 2004 թ. մայիսի 13-ին ընդունված հանդիսավոր հռչակագրով Նախարարների կոմիտեն կոչ արեց անդամ պետությունների կառավարություններին, խորհրդարաններին եւ այլ համապատասխան մարմիններին հաշվի առնել Ընտրական հարցերում բարենպաստ գործունեության կանոնագիրքը ընտրական օրենսդրության մշակման եւ իրականացման ընթացքում՝ յուր ժողովրդավարական ազգային ավանդույթների ներքո, եւ շարունակական ջանքեր գործադրել համապատասխան շրջանակներում ավելի լայն տարածելու համար:

Ինչպես պահանջվում է Խորհրդարանական վեհաժողովի որոշմամբ, սույն փաստաթուղթն հիմնված է այն գեկույցի բացատրական հոլշագրին կից ցուցումների վրա, որն հիմք է ծառայել Վեհաժողովի որոշման համար (Փաստաթուղթ 9267): Այն նաև հիմնված է ընտրական ոլորտում Վենետիկյան հանձնաժողովի կողմից կատարված աշխատանքի վրա, ինչպես ամփոփ տեսքով ներկայացված է CDL Փաստաթղթում CDL (2002) 7:

ՑՈՒՑՈՒՄՆԵՐ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

ընդունված Վենետիկյան հանձնաժողովի կողմից
51-րդ լիագումար նստաշրջանի ընթացքում
(Վենետիկ, 2002թ. հուլիսի 5-6-ը)

I. Եվրոպայի ընտրական ժառանգության սկզբունքները

Եվրոպայի ընտրական ժառանգության հիմքում ընկած հինգ սկզբունքներն են *համընդհանուր, հավասար, ազատ, գաղտնի և ուղղակի ընտրական իրավունքները*: Ի հավելում՝ ընտրությունները պետք է անցկացվեն հստակ սահմանված պարբերականությամբ՝ որոշակի ժամանակահատվածը մեկ:

1. Համընդհանուր ընտրական իրավունք1.1. Կանոն և բացառություններ

Սկզբունքորեն, համընդհանուր ընտրական իրավունքը նշանակում է, որ բոլոր մարդիկ ունեն ընտրելու և ընտրվելու իրավունք: Սույն իրավունքն, այնուամենայնիվ, կարող է և, անշուշտ, պետք է ենթակա լինի որոշակի պայմանների.

ա. Տարիքը.

- i. քվեարկելու և ընտրվելու իրավունքը պետք է ենթակա լինի անհրաժեշտ նվազագույն տարիքի պահանջին,
- ii. քվեարկելու իրավունքը պետք է ձեռք բերվի ամենաուշը չափահաս դառնալուն պես,
- iii. ընտրություններին առաջադրվելու իրավունքը նախընտրելի է, որպեսզի ձեռք բերվի նույն տարիքում, ինչ քվեարկելու իրավունքի տարիքն է, ամեն դեպքում ոչ ուշ, քան 25 տարեկան հասակում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հատուկ պաշտոններ զբաղեցնելու համար որոշակի տարիքային սահմանափակումներ կան (օրինակ՝ խորհրդարանի վերին պալատի անդամներ, Պետության ղեկավար):

բ. Քաղաքացիությունը (տվյալ պետության հպատակությունը).

- i. կարելի է կիրառել պահանջ քաղաքացիության (հպատակության) վերաբերյալ,
- ii. այնուամենայնիվ, խորհուրդ է տրվում, որպեսզի օտարերկրացիներին թույլատրվի քվեարկել տեղական ընտրություններում տվյալ երկրում որոշակի ժամանակ մշտական բնակություն հաստատելուց հետո:

գ. Մշտական բնակությունը.

- i. կարելի է ներկայացնել մշտական բնակության պահանջ,
- ii. այս դեպքում, մշտական բնակությունը նշանակում է սովորական բնակություն,
- iii. բնակության որոշակի ժամկետի պահանջ կարող է հարկադրվել տեղացիներին միայն տեղական կամ տարածքային ընտրությունների համար,
- iv. բնակության պահանջվող ժամանակահատվածն, այնուամենայնիվ, չպետք է գերազանցի վեց ամիսը. ավելի երկար ժամանակահատված կարող է պահանջվել ազգային փոքրամասնություններին պաշտպանելու նպատակով,
- v. քվեարկելու և ընտրվելու իրավունք կարող է տրվել արտասահմանում բնակվող քաղաքացիներին:

դ. Քվեարկելու և ընտրվելու իրավունքից զրկումը.

- i. կարելի է նախատեսել մի դրույթ, որը կվերաբերի անձանց քվեարկելու և ընտրվելու իրավունքից զրկմանը, սակայն միայն հետևյալ ընդհանուր պայմանների դեպքում.

- ii. այն պետք է նախատեսված լինի օրենքով,
- iii. պետք է կիրառվի համամասնականության սկզբունքը. ընտրություններին առաջադրվելու իրավունքից անձանց զրկուման համար անհրաժեշտ պայմանները պետք է ավելի պակաս խիստ լինեն, քան քաղաքացիական իրավունքներից նրանց զրկման պայմանները,
- iv. Չրկումը պետք է հիմնավորված լինի մտավոր թերության կամ լուրջ հանցագործության համար քրեական դատապարտման փաստով:
- v. Բացի այդ, քաղաքական իրավունքներից զրկումը կամ մտավոր թերության բացահայտումը կարող է իրականացվել օրինական դատարանի անաչառ որոշմամբ միայն:

1.2. Ընտրական գրանցամատյաններ

Յետևյալ չափանիշների կիրառումը ընտրական գրանցամատյանների վստահելի լինելու անհրաժեշտ նախապայմանն է.

- i. ընտրական գրանցամատյանները պետք է մշտական լինեն,
- ii. պարբերաբար՝ առնվազն տարին մեկ անգամ, դրանք պետք է թարմացվեն: Եթե քվեարկողները մեխանիկորեն չեն գրանցվում, գրանցումը պետք է հնարավոր լինի համեմատաբար երկար ժամանակահատվածում,
- iii. ընտրական գրանցամատյանները պետք է տպագրվեն (հրատարակայնացվեն),
- iv. պետք է գործի դատական վերահսկմանը ենթակա վարչական ընթացակարգ, կամ այնպիսի դատական ընթացակարգ, որը թույլ կտա չգրանցված քվեարկողին գրանցվել. գրանցումը չպետք է իրականացվի ընտրամասերում քվեարկման օրը,
- v. պետք է գործի նմանատիպ մի ընթացակարգ, որը թույլ կտա քվեարկողներին ուղղումներ մտցնել սխալ մուտքագրումներում,
- vi. լրացուցիչ գրանցամատյան կարող է օգտագործվել՝ քվեարկելու հնարավորությունն ընձեռելու այն անձանց, ովքեր գրանցամատյանի վերջին տպագրումից հետո են փոխել բնակության վայրը կամ հասել օրենքով նախատեսված քվեարկման տարիքին:

1.3. Թեկնածությունների առաջադրումը

- i. Անհատական թեկնածությունների կամ թեկնածուների ցուցակների ներկայացումը կարող է ենթակա լինել ստորագրությունների նվազագույն քանակի հավաքագրման պահանջին:
- ii. Օրենքը չպետք է պահանջի տվյալ ընտրատարածքի քվեարկողների ստորագրությունների ավելի քան 1% հավաքագրումը:
- iii. Ստորագրությունների ստուգման գործընթացում պետք է ղեկավարվել հստակ կանոններով, մասնավորապես վերջնաժամկետների հարցում:
- iv. Սկզբունքորեն, ստուգման գործընթացը պետք է անդրադառնա բոլոր ստորագրություններին, սակայն, երբ արդեն պարզ դառնա, որ ստորագրությունների անհրաժեշտ քանակը հավաքագրվել է, այլևս կարիք չի լինի ստուգել մնացած ստորագրությունները:
- v. Ստորագրությունների վավերացման գործընթացը պետք է ավարտվի մինչև ընտրարշավի սկիզբը:
- vi. Եթե կանխավճար է պահանջվում, ապա թեկնածուի կամ կուսակցության կողմից որոշակի միավորների հավաքագրման դեպքում այն պետք է փոխհատուցվի: Պահանջվող գումարը և միավորները չպետք է լինեն չափազանց մեծ:

2. Հավասար ընտրական իրավունք

Սա ներառում է.

2.1. Քվեարկության հավասար իրավունքներ. յուրաքանչյուր քվեարկող սկզբունքորեն ունի մեկ ձայն: Այն դեպքում, երբ ընտրական համակարգը քվեարկողներին տրամադրում է ավելի, քան մեկ ձայն, յուրաքանչյուր քվեարկող ունի ձայների նույն քանակը:

2.2. Քվեարկելու հավասար ուժ. տեղերը պետք է հավասարապես բաշխվեն ընտրատարածքների միջև:

- i. Սա պետք է առնվազն կիրառվի խորհրդարանի ստորին պալատի, տարածքային և տեղական ընտրությունների դեպքում.
- ii. Այն ենթադրում է ընտրատարածքների միջև տեղերի հստակ և հավասարակշռված բաշխում հետևյալ չափանիշներից մեկի հիման վրա՝ բնակչության, մշտական բնակություն ունեցող քաղաքացիների (ներառյալ անչափահասները), գրանցված քվեարկողների թիվը, գուցե նաև՝ իրականում քվեարկող անձանց թիվը: Հնարավոր է նախատեսել այս չափանիշների համապատասխան միավորում:
- iii. Կարելի է հաշվի առնել աշխարհագրական չափանիշը, ինչպես նաև վարչական, հավանաբար նույնիսկ պատմական սահմանները:
- iv. Թույլատրելի հեռացումը սահմանված կարգից չպետք է լինի ավելի, քան 10%, և անտարակույս չպետք է գերազանցի 15%,-ը բացառությամբ հատուկ դեպքերի (խիտ բնակեցված փոքրամասնության, նույն բնակեցված վարչական տարածքի պաշտպանություն):
- v. Քվեարկելու հավասար ուժ երաշխավորելու նպատակով տեղերի բաշխումը պետք է ենթարկվի վերանայման առնվազն 10 տարին մեկ անգամ, նախընտրելի է ոչ ընտրությունների ընթացքում:
- vi. Այն դեպքում, երբ ընտրատարածքներին հատկացված է մի քանի մանդատ, նախընտրելի է, որպեսզի տեղերը վերաբաշխվեն առանց ընտրատարածքների սահմանները վերասահմանելու, ինչը, հնարավորինս պետք է համընկնի վարչական սահմանների հետ:
- vii. Ընտրատարածքների սահմանների վերասահմանումը, որը կիրառվում է միամանդատ համակարգում, պետք է արվի.
 - անկողմնապահորեն,
 - առանց ազգային փոքրամասնությունների շահերը ոտնահարելու,
 - հաշվի առնելով այդ նպատակով ստեղծված հատուկ հանձնաժողովի կարծիքը, որի անդամների մեծամասնությունը պետք է լինեն անկախ. նախընտրելի է, որ այս հանձնաժողովը ներառի մեկ աշխարհագրագետ, մեկ սոցիոլոգ և կուսակցությունների հավասարակշռված ներկայացուցչություն, և անհրաժեշտության դեպքում, ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ:

2.3. Հնարավորությունների հավասարություն

ա. Կուսակցությունների և թեկնածուների համար հավասարապես պետք է երաշխավորվի հնարավորությունների հավասարություն: Սա ենթադրում է պետական իշխանությունների կողմից չեզոք մոտեցում, մասնավորապես հետևյալ կետերի նկատմամբ.

- i. ընտրարշավ,
- ii. լրատվամիջոցների կողմից լուսաբանում, մասնավորապես հանրային սեփականություն հանդիսացող լրատվամիջոցների,
- iii. կուսակցությունների և ընտրարշավների պետական ֆինանսավորում:

բ. Կախված ինդրո առարկայից, հավասարությունը կարող է լինել խիստ կամ համամասնական: Եթե այն խիստ է, ապա քաղաքական կուսակցությունները ստանում են հավասար օժանդակություն՝ անկախ նրանց ներկա խորհրդարանական դիրքից կամ ընտրողների աջակցությունից: Համամասնական լինելու դեպքում, քաղաքական կուսակցություններին պետք է վերաբերվել ըստ նրանց ընտրությունների արդյունքի: Հնարավորությունների հավասարությունը վերաբերում է մասնավորապես ռադիո և հեռուստատեսության եթերաժամերի տրամադրմանը, հանրային ֆոնդերին և օժանդակման այլ ձևերին:

գ. Ձայնի և արտահայտվելու ազատության համաձայն պետք է նախատեսել որևէ իրավական դրույթ, ըստ որի ընտրությունների բոլոր մասնակիցների համար՝ ընտրարշավի և քաղաքական գովազդի առումով, մասնավոր աուդիո-վիզուալ լրատվամիջոցների մատչելիությունը պետք է լինի նվազագույն չափով:

դ. Քաղաքական կուսակցության, թեկնածուների և ընտրարշավի ֆինանսավորումը պետք է թափանցիկ լինի:

ե. Հնարավորությունների հավասարության սկզբունքը որոշակի դեպքերում հանգեցնում է քաղաքական կուսակցությունների ծախսումների սահմանափակմանը՝ մասնավորապես գովազդների առումով:

2.4. Հավասարությունը և ազգային փոքրամասնությունները

ա. Պետք է թույլատրվեն ազգային փոքրամասնություններ ներկայացնող կուսակցությունները:

բ. Հատուկ կանոնները, որոնք տեղեր են երաշխավորում ազգային փոքրամասնությունների համար, կամ որոնք ազգային փոքրամասնություններ ներկայացնող կուսակցությունների համար նախատեսում են բացառություններ սովորական տեղերի բաշխման չափանիշների դեպքում (օրինակ՝ քվորումի պահանջ չկիրառելը), սկզբունքորեն չեն հակասում հավասար ընտրական իրավունքին:

գ. Ոչ թեկնածուները, ոչ էլ քվեարկողները պարտավոր չեն բացահայտել իրենց պատկանելիությունը ազգային փոքրամասնությանը:

2.5. Սեռերի հավասարությունը և պարիտետը

Թեկնածուների մեջ երկու սեռերի ներկայացուցիչների նվազագույն տոկոսը պահանջող իրավական կանոնները սահմանադրական հիմք ունենալու դեպքում չպետք է դիտվեն որպես հավասար ընտրական իրավունքին հակասող:

3. Ազատ ընտրական իրավունք

3.1. Քվեարկողների կարծիք կազմելու ազատությունը

ա. Պետական մարմինները պետք է պահպանեն չեզոքության իրենց պարտականությունը: Մասնավորապես սա վերաբերում է.

- i. լրատվամիջոցներին,
- ii. ցուցապաստառների փակցմանը,
- iii. ցուցարարության իրավունքին,
- iv. կուսակցությունների և թեկնածուների ֆինանսավորմանը:

բ. Պետական մարմիններն ունեն մի շարք դրական պարտականություններ, նախ և առաջ նրանք պետք է.

- i. ընտրախավին ներկայացնեն ստացված թեկնածությունները,

- ii. հնարավորություն ընձեռեն քվեարկողներին ճանաչել ընտրություններին անհատական և կուսակցական ցուցակներով առաջադրված թեկնածուներին, օրինակ՝ գովազդային պաստառների միջոցով:
- iii. Վերը նշված տեղեկատվությունը պետք է նաև մատչելի լինի ազգային փոքրամասնությունների լեզվով:

գ. Չեզոքություն պահպանելու պարտականությունը և քվեարկողների կարծիք կազմելու ազատությունը խախտելու դեպքում պետք է կիրառել պատժամիջոցներ:

3.2. քվեարկողների՝ իրենց գանկություններն արտահայտելու և ընտրակեղծիքների դեմ պայքարի ազատությունը

- i. Քվեարկման ընթացակարգերը պետք է պարզ լինեն:
- ii. Քվեարկողները պետք է միշտ ընտրամասերում քվեարկելու հնարավորություն ունենան: Քվեարկման այլ միջոցներն ընդունելի են հետևյալ պայմանների դեպքում.
- iii. Փոստային քվեարկությունը պետք է թույլատրվի միայն փոստային ծառայության անվտանգ և վստահելի լինելու դեպքում. փոստի միջոցով քվեարկելու իրավունքը պետք է տրամադրվի այն անձանց, ովքեր կամ գտնվում են հիվանդանոցում, կամ բնտարկված են, կամ սահմանափակ շարժունակությամբ անձանց, կամ արտասահմանում բնակվող ընտրողներին: Պետք է բացառվեն խարդախությունը և ընտրողների վրա ճնշում գործադրելը:
- iv. Էլեկտրոնային քվեարկությունը պետք է կիրառվի միայն այն դեպքում, եթե այն ապահով և հուսալի է, մասնավորապես քվեարկողները պետք է հնարավորություն ունենան ստանալ իրենց քվեների հաստատումը և անհրաժեշտության դեպքում ուղղել դրանք՝ հարգելով գաղտնի ընտրելու իրավունքը: Համակարգը պետք է թափանցիկ լինի:
- v. Շատ խիստ կանոններ է պետք կիրառել վստահված անձանց միջոցով քվեարկման նկատմամբ. մեկ քվեարկողի կողմից վստահված անձանց թիվը պետք է սահմանափակ լինի:
- vi. Շարժական քվեատուփերը պետք է թույլատրվեն միայն խիստ պայմանների դեպքում՝ խուսափելով խարդախությունների հետ կապված բոլոր ռիսկերից:
- vii. Քվեարկման արդյունքների ճշգրտությունը գնահատելու համար պետք է կիրառել առնվազն երկու չափանիշ՝ քվեարկած ձայների թիվը և քվեատուփում առկա քվեաթերթիկների քանակը:
- viii. Քվեաթերթիկները չպետք է կեղծված լինեն, կամ որևիցե կերպ նշված լինեն ընտրամասի աշխատակիցների կողմից:
- ix. Չօգտագործված քվեաթերթիկները չպետք է դուրս հանվեն ընտրամասից:
- x. Ընտրամասերում պետք է ներկա լինեն մի շարք կուսակցությունների ներկայացուցիչներ, իսկ քվեարկման և ձայների հաշվարկման ժամանակ պետք է թույլատրվի թեկնածուների կողմից նշանակված դիտորդների ներկայությունը:
- xi. Հնարավորության դեպքում գինվորականները պետք է քվեարկեն իրենց բնակության վայրում: Այլապես, խորհուրդ է տրվում գրանցել նրանց իրենց ծառայության վայրին մոտ գտնվող ընտրամասում քվեարկելու համար:
- xii. Նախընտրելի է, որ ձայների հաշվարկը կատարվի ընտրամասերում:
- xiii. Ձայների հաշվարկի գործընթացը պետք է թափանցիկ լինի: Պետք է թույլատրել դիտորդներին, թեկնածուներին ներկայացուցիչներին և լրատվամիջոցներին ներկա գտնվել: Ձայների հաշվման արդյունքների գրանցումներն ու արձանագրությունները նույնպես պետք է հասանելի լինեն այս անձանց:
- xiv. Արդյունքները պետք է հաղորդվեն ավելի բարձր մակարդակ բաց եղանակով:
- xv. Յուրաքանչյուր տեսակի ընտրական կեղծիք պետության կողմից պետք է պատժվի:

4. Գաղտնի ընտրական իրավունք

ա. Քվեարկողի համար քվեարկման գաղտնիությունը ոչ միայն իրավունք է, այլև՝ պարտականություն, որն անտեսելը պետք է պատժվի յուրաքանչյուր այն քվեաթերթիկի ապադրակավորմամբ, որի բովանդակությունը բացահայտվել է:

բ. Քվեարկությունը պետք է անհատական լինի: Ընտանեկան քվեարկությունը կամ մեկ քվեարկողի կողմից մյուսի նկատմամբ հսկողության որևէ այլ դրսևորումը պետք է արգելվի:

գ. Չպետք է տպագրվի քվեարկությանը մասնակցած անձանց ցուցակը:

դ. Գաղտնի ընտրական իրավունքի ոտնահարումը պետք է պատժվի:

5. Ուղղակի ընտրական իրավունք

Ուղղակի ընտրական իրավունքով ընտրվում են.

- i. ազգային խորհրդարանի առնվազն մեկ պալատ,
- ii. ենթա-ազգային օրենսդրական մարմիններ,
- iii. տեղական խորհուրդներ:

6. Ընտրությունների հաճախականությունը

Ընտրությունները պետք է անցկացվեն պարբերաբար՝ հստակ սահմանված ժամանակահատվածը մեկ, օրենսդիր մարմնի պաշտոնավարման ժամկետը չպետք է գերազանցի հինգ տարին:

II. Այս սկզբունքները կիրառելու պայմանները

1. Յարգանք հիմնարար իրավունքների նկատմամբ

ա. Ժողովրդավարական ընտրությունները հնարավոր չէ պատկերացնել առանց մարդու իրավունքները հարգելու, մասնավորապես՝ արտահայտվելու և մամուլի ազատության, երկրի ներսում տեղաշարժման ազատության, քաղաքական նպատակներով ժողովներ կազմելու և միավորվելու ազատության՝ ներառյալ քաղաքական կուսակցությունների ստեղծումը:

բ. Այս ազատությունների սահմանափակումները պետք է հիմնավորված լինեն օրենքով, բխեն հասարակական շահերից և համապատասխանեն համամասնականության սկզբունքին:

1. Ընտրական օրենքի կանոնակարգման մակարդակները և կայունությունը

ա. Բացի տեխնիկական հարցերին և մանրամասներին առնչվող կանոններից, որոնք կարելի է ընդգրկել գործադիր կանոնակարգում, ընտրական օրենքի կանոնները պետք է ունենան առնվազն օրենսդրական ակտի կարգավիճակ:

բ. Ընտրական օրենքի հիմնարար տարրերը, մասնավորապես պատշաճ ընտրական համակարգը, ընտրական հանձնաժողովների կազմը և ընտրատարածքների սահմանների նախագծումը, չպետք է փոփոխության ենթարկվեն ընտրությունից առաջ մեկ տարուց պակաս ժամկետում, կամ նման փոփոխության հնարավորությունը պետք է նախատեսված լինի Սահմանադրության դրույթներում, կամ էլ հասարակ օրենքից բարձր որևէ փաստաթղթում:

3. Ընթացակարգային երաշխիքներ

3.1. Ընտրությունների կազմակերպումն անկողմնակալ մարմնի կողմից

ա. Ընտրական օրենքը պետք է կիրառվի անկողմնակալ մարմնի կողմից:

բ. Այն պետություններում, որտեղ վարչական իշխանությունները քաղաքական իշխանություններից անկախ լինելու երկարատև ավանդույթ չունեն, բոլոր մակարդակներում պետք է ստեղծել անկախ, անկողմնակալ ընտրական հանձնաժողովներ՝ ազգային մակարդակից մինչև ընտրական տեղամասի մակարդակ:

գ. Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը պետք է մշտական բնույթ կրի:

դ. Այն պետք է ներառի.

i. դատական մարմինների առնվազն մեկ անդամ,

ii. խորհրդարանում արդեն գործող կամ ձայների որոշակի տոկոս հավաքած կուսակցությունների ներկայացուցիչներ. այդ անձինք պետք է որակավորված լինեն ընտրական հարցերում:

Այն կարող է ներառել.

iii. Ներքին գործերի նախարարության մեկ ներկայացուցիչ,

iv. ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ:

ե. Քաղաքական կուսակցությունները պետք է հավասարապես ներկայացվեն ընտրական հանձնաժողովներում կամ կարողանան դիտարկել անկողմնակալ մարմնի աշխատանքները: Հավասարությունը կարող է ապահովվել խիստ կամ համամասնական եղանակով (տես՝ 1.2.3.բ կետերը):

զ. Մարմինները, որոնք նշանակում են ընտրական հանձնաժողովների անդամներին, չպետք է նրանց հեռացնելու ազատություն ունենան:

է. Ընտրական հանձնաժողովների անդամները պետք է ստանան ստանդարտացված ուսուցում:

ը. Ցանկալի է, որ ընտրական հանձնաժողովները որոշումներն ընդունեն իրավասու մեծամասնությամբ կամ ըստ համաձայնության:

3.2. Ընտրությունների դիտարկումը

ա. Ե՛վ ազգային, և՛ միջազգային դիտորդները պետք է ունենան ամենալայն հնարավորություններն ընտրությունների դիտորդական գործընթացում մասնակցելու համար:

բ. Դիտարկումը չպետք է իրականացվի միայն ընտրությունների օրվա ընթացքում, այլ պետք է ներառի թեկնածուների գրանցման ժամանակաշրջանը և, անհրաժեշտության դեպքում, ընտրողների գրանցման ժամանակաշրջանը, ինչպես նաև ընտրարշավը: Պետք է հնարավոր լինի որոշել, թե արդյոք խախտումները տեղի են ունեցել ընտրություններից առաջ, ընտրությունների ընթացքում, թե ընտրություններից հետո: Այն միշտ հնարավոր պետք է լինի ձայների հաշվարկման ընթացքում:

գ. Այն տեղերը, որտեղ դիտորդներն իրավունք չունեն ներկա գտնվել, պետք է հստակորեն սահմանված լինեն օրենքով:

դ. Դիտարկումը պետք է անդրադառնա նաև իշխանությունների չեզոքությունը դրսևորելու պարտականության պահպանմանը:

3.3. Բողոքարկման արդյունավետ համակարգ

ա. Ընտրական հարցերով բողոքարկման մարմինը պետք է լինի որևէ ընտրական հանձնաժողով կամ դատարան: Խորհրդարանական ընտրությունների դեպքում բողոքարկման դիմումն առաջին հերթին պետք է նախատեսվի Խորհրդարանին: Բոլոր դեպքերում, պետք է հնարավոր լինի վերջնական դիմում ներկայացնել դատարանին:

բ. Ընթացակարգը պետք է լինի պարզ և ձևական բնույթ չպետք է կրի՝ մասնավորապես բողոքների ընդունելիության հարցում:

գ. Բողոքարկման ընթացակարգը և մասնավորապես տարբեր մարմինների լիազորություններն ու պարտականությունները պետք է հստակ կանոնակարգվեն օրենքով՝ դատաիրավական հակասություններից խուսափելու համար (դրական կամ բացասական): Ոչ բողոք ներկայացնողները և ո՛չ էլ իշխանությունները չպետք է հնարավորություն ունենան ընտրելու բողոքարկման մարմինը:

դ. Բողոքարկման մարմինը պետք է իրավասություն ունենա մասնավորապես այնպիսի հարցերում, ինչպիսիք են քվեարկելու իրավունքը՝ ներառյալ ընտրական գրանցամատյանները, և օրինականությունը, թեկնածությունների վավերականությունը, ընտրարշավի կանոնների պատշաճ պահպանումը և ընտրությունների արդյունքը:

ե. Բողոքարկման մարմինը պետք է իրավասություն ունենա ընտրությունները չեղյալ հայտարարել, եթե ընտրությունների արդյունքի վրա ազդեցություն են ունեցել խախտումները: Պետք է հնարավոր լինի չեղյալ հայտարարել ամբողջ ընտրական պրոցեսը, կամ պարզապես մեկ ընտրատարածքի կամ ընտրամասի արդյունքները: Չեղյալ համարելու դեպքում, տվյալ տարածքում պետք է հայտարարել նոր ընտրություններ:

զ. Տվյալ ընտրատարածքում գրանցված բոլոր թեկնածուները և բոլոր քվեարկողները պետք է բողոքարկման իրավունք ունենան: Քվեարկողների կողմից ընտրությունների արդյունքների բողոքարկման համար կարող է կիրառվել որոշակի քվորում:

է. Դիմումների ներկայացման և քննման ժամկետը պետք է կարճ լինի Ֆյուրաքանչյուրի համար երեքից հինգ օր բողոքարկման առաջին ատյանի մարմնում:

ը. Պետք է պաշտպանել բողոքարկողի լսման իրավունքը՝ երկու կողմերի մասնակցությամբ:

թ. Այն դեպքում, երբ բողոքարկման մարմինը բարձր մակարդակի ընտրական հանձնաժողով է, այն պետք է ի պաշտոնե կարողանա վավերացնել կամ անվավեր ճանաչել առավել ցածր մակարդակի ընտրական հանձնաժողովների որոշումները:

4. Ընտրական համակարգը

Կարելի է ընտրել ցանկացած ընտրական համակարգ՝ հարգելով վերը նշված սկզբունքները:

ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ ՉԵԿՈՒՅՑ

ընդունված Վենետիկյան հանձնաժողովի կողմից
52-րդ լիազումար նստաշրջանի ժամանակ
(Վենետիկ, 2002թ. հոկտեմբերի 18-19)

Ընդհանուր նշումներ

1. Մարդու իրավունքների և օրենքի գերակայության հետ մեկտեղ, ժողովրդավարությունն իրենից ներկայացնում է Եվրոպական սահմանադրական ժառանգության, ինչպես նաև Եվրախորհրդի երեք հիմնաքարերից մեկը: Ժողովրդավարությունն անհնարին է պատկերացնել, եթե ընտրությունները չեն անցկացվում այն որոշակի սկզբունքների համաձայն, որոնք ապահովում են ըտրությունների ժողովրդավարական կարգավիճակը:

2. Այս սկզբունքներն իրենցից ներկայացնում են Եվրոպական սահմանադրական ժառանգության մի յուրահատուկ ասպեկտ, որն օրինականորեն կարելի է անվանել «Եվրոպական ընտրական ժառանգություն»: Այս ժառանգությունը բաղկացած է՝ առաջինը, հիմնական մասից՝ ընտրական իրավունքի սահմանադրական սկզբունքներից, ինչպիսիք են համընդհանուր, հավասար, ազատ, գաղտնի և ուղղակի ընտրական իրավունքները, և երկրորդը՝ այն սկզբունքից, որ իրական ժողովրդավարական ընտրություններ կարող են անցկացվել միայն, եթե պահպանվում են օրենքի գերակայության վրա հիմնված ժողովրդավարական պետության որոշ հիմնական պայմաններ, ինչպիսիք են հիմնարար իրավունքները, ընտրական օրենքի կայունությունը և արդյունավետ ընթացակարգային երաշխիքները: Ստորև բերված տեքստը, վերը նշված ցուցումների պես, բաղկացած է երկու մասից: Առաջին մասը վերաբերում է Եվրոպական ընտրական ժառանգության սկզբունքների սահմանմանը և գործնական կիրառման ենթատեքստին, իսկ երկրորդը՝ դրանց կիրառման համար անհրաժեշտ պայմաններին:

I. Եվրոպայի ընտրական ժառանգության հիմնարար սկզբունքները

Ներածություն. սկզբունքները և դրանց իրավական հիմքը

3. Այն դեպքում, երբ ընտրությունները պետք է համապատասխանեն Եվրոպական սահմանադրական ժառանգության ընդհանուր սկզբունքներին, որոնք կազմում են յուրաքանչյուր ժողովրդավարական հասարակության հիմքը, պետք է պահպանել հիև հիմնարար կանոններ՝ *ընտրական իրավունքը պետք է լինի համընդհանուր, հավասար, ազատ, գաղտնի և ուղղակի*: Բացի այդ, ընտրությունները պետք է *պարբերաբար* անցկացվեն: Այս բոլոր սկզբունքները միասին կազմում են Եվրոպական ընտրական ժառանգությունը:

4. Չնայած այն բանին, որ բոլոր այս սկզբունքները կրում են սովորական բնույթ, դրանց կիրառման ժամանակ ծագում են մի շարք հարցեր, որոնք պահանջում են ուշադիր քննում: Մենք կփորձենք բացահայտել այս սկզբունքների «հիմնական մասը», որը պետք է անվերապահորեն հարգվի Եվրոպական բոլոր պետությունների կողմից:

5. Եվրոպական ընտրական ժառանգության հիմնական մասը բաղկացած է հիմնականում միջազգային կանոններից: Համապատասխան համընդհանուր կանոն է հանդիսանում Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային լրացուցիչ համաձայնության Յուդված 25-ը ՔԲԲ, որում հստակորեն նախատեսված են այդ բոլոր սկզբունքները, բացառությամբ ուղղակի ընտրական իրավունքի, չնայած վերջինս ենթադրվում է: [\[2\]](#) Մարդու իրավունքների մասին Եվրոպական համաձայնագրի Հավելյալ արձանագրության Յուդված 3-ը իրենից ներկայացնում է Եվրոպական մի ընդհանուր կանոն, որն ազատ և գաղտնի ընտրության իրավունքի կիրառման միջոցով նախատեսում

Ե պարբերաբար ընտրությունների իրավունք: [3] այլ սկզբունքները նույնպես ճանաչվել են մարդու իրավունքների նախադեպային (սովորութային) օրենքներում: [4] Ստրասբուրգի դատարանի կողմից ևս անվերապահորեն ճանաչվել է ուղղակի ընտրությունների իրավունքը: [5] Սակայն, ամբողջ երկրամասի համար ընդհանուր սահմանադրական սկզբունքները զետեղված են ոչ միայն միջազգային փաստաթղթերում. հաճախ դրանք ավելի մանրամասն նշվում են ազգային սահմանադրություններում: [6] Երբ օրենսդրությունն ու տարբեր երկրների փորձը զուգադիպում են, սկզբունքների բովանդակությունը կարելի է ավելի ճշգրտորեն ուղղագծել:

1. Յամընդհանուր ընտրական իրավունք

1.1. Կանոն և բացառություններ

6. Յամընդհանուր ընտրական իրավունքը վերաբերում է և՛ ակտիվ (քվեարկելու իրավունք), և՛ պասիվ (ընտրություններին առաջադրվելու իրավունք) ընտրական իրավունքներին: Քվեարկելու իրավունքը և ընտրություններին առաջադրվելու իրավունքը կարող են ենթակա լինել մի շարք պայմանների, որոնք բերված են ստորև: Ամենահիմնական պայմանները *տարիքն* ու *տվյալ պետության հպատակությունն* են:

ա. Քվեարկելու իրավունք և ընտրություններին մասնակցելու իրավունք ձեռք բերելու համար պետք է նախատեսվի որոշակի նվազագույն տարիքը, սակայն, չափահաս դառնալը, ինչը ներառում է քաղաքացիական բնույթի ոչ միայն իրավունքներ, այլ նաև պարտականություններ, պետք է համարվի առնվազն քվեարկելու իրավունքի ձեռք բերման տարիք: Ընտրություններին առաջադրվելու իրավունք ստանալու համար կարող է պահանջվել ավելի մեծ տարիք, սակայն, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ որոշակի պաշտոնների (սենատոր, պետության ղեկավար) համար պահանջվում են որոշակի տարիքներ, այս դեպքում այն պետք է լինի ոչ ավել քան 25 տարեկան:

բ. Երկրների մեծ մասի օրենսդրություններում ներկայացվում է *հպատակության/քաղաքացիության* պահանջը: Այնուամենայնիվ, վերջին ժամանակներում ի հայտ է գալիս երկրում երկար ժամանակ բնակվող օտարերկրյա բնակիչներին տեղական մակարդակի քաղաքական իրավունքներ շնորհելու միտումը՝ ի համապատասխանություն Եվրախորհրդի Տեղական հասարակական կյանքում օտարերկրացիների մասնակցության մասին համաձայնագրի: [7] Յամապատասխանաբար, առաջարկվում է, որ բնակության որոշակի ժամանակահատվածից հետո իրավունք շնորհվի քվեարկելու տեղական ընտրություններում: Բացի այդ, Եվրոպական ինտեգրացման գործընթացի շրջանակներում, Եվրոպայի քաղաքացիներին իրավունք է շնորհվել քվեարկել և առաջադրվել տեղական և Եվրախորհրդարանի ընտրություններում իրենց բնակության Եվրամիության անդամ երկրում: [8] Ավելին՝ քաղաքացիության/հպատակության չափանիշը երբեմն կարող է խնդիրներ հարուցել, եթե պետությունը հրաժարվում է քաղաքացիություն շնորհել այն անձանց, ովքեր սերունդներով բնակվում են այդ երկրի տարածքում, օրինակ՝ լեզվական պատճառներով: Ըստ Քաղաքացիության/հպատակության վերաբերյալ Եվրոպական համաձայնագրի [9], այն անձինք, ովքեր ունեն երկակի քաղաքացիություն, պետք է ունենան նույն ընտրական իրավունքները, որոնք ունեն տվյալ երկու երկրների քաղաքացիները: [10]

գ. Երրորդը, ընտրություններում քվեարկելու իրավունքը և/կամ ընտրություններին առաջադրվելու իրավունքը կարող է ենթակա լինել *բնակության* պահանջներին, [11] այս դեպքում բնակությունը նշանակում է սովորական բնակություն: Տեղական և տարածքային ընտրությունների դեպքում, բնակության պահանջը նախ և առաջ չի հակասում համընդհանուր ընտրական իրավունքի սկզբունքին, եթե բնակության պահանջվող նվազագույն ժամանակահատվածը չի գերազանցում մի քանի ամիս: Ավելի երկար ժամանակահատված ընդունելի է միայն ազգային փոքրամասնությունները պաշտպանելու

համար:[\[12\]](#) Ի հակադրություն՝ մեծ թվով պետություններ շնորհում են արտասահմանում բնակվող իրենց ազգության քաղաքացիներին քվեարկելու և նույնիսկ ընտրվելու իրավունք: Որոշ հատուկ դեպքերում սա կարող է չարաշահումների հանգեցնել, օրինակ՝ երբ քաղաքացիությունը շնորհվում է էթնիկ հիմքի վրա: Գրանցումը կարող է տեղի ունենալ այնտեղ, որտեղ քվեարկողն ունի երկրորդային բնակություն, եթե նա այնտեղ պարբերաբար բնակվում է, և դա ակնհայտ երևում է, օրինակ՝ տեղական հարկերի վճարման պարագայում, այդ դեպքում քվեարկողը չպետք է իհարկե գրանցվի այնտեղ, որտեղ պահպանում է հիմնական բնակություն:

Երկրի ներսում քաղաքացիների տեղաշարժման ազատությունը, ցանկացած ժամանակ նախկին բնակավայր վերադառնալու իրենց իրավունքի հետ միասին, իրական ժողովրդավարական ընտրությունների համար անհրաժեշտ հիմնարար իրավունքներից մեկն է: Բացառիկ դեպքերում, եթե անձինք տեղահանվել են հակառակ իրենց ցանկության, նրանք պետք է ունենան իրենց նախկին բնակության վայրում բնակիչ համարվելու հնարավորությունը:[\[13\]](#)

դ. Ի վերջո՝ *քաղաքական իրավունքները կասեցնող վերապահումների* համար կարելի է որևէ դրույթ նախատեսել: Սակայն այդօրինակ դրույթները պետք է համապատասխանեն սովորական պայմաններին, ըստ որոնց կարելի է սահմանափակել հիմնարար իրավունքները, այլ կերպ ասած, նրանք պետք է:[\[14\]](#)

- նախատեսվեն օրենքով,
- պահպանեն համամասնականության սկզբունքը,
- հիմնված լինեն մտավոր անկարողության կամ լուրջ հանցանքի համար քրեական մեղադրանքի վրա:

Բացի այդ, քաղաքական իրավունքներից զրկումը կարող է հարկադրվել միայն օրինական դատարանի որոշմամբ: Սակայն, մտավոր անկարողության հիման վրա իրավունքներից զրկման դեպքում, այդօրինակ դատական որոշումը կարող է վերաբերել անձի անկարողությանն առհասարակ, և, ըստ համապատասխան հիմնական օրենքի, հանգեցնել քաղաքացիական իրավունքներից զրկմանը:

Ընտրություններում առաջադրվելու իրավունքից զրկման պայմանները կարող են պակաս խիստ լինել ընտրական իրավունքից զրկման պայմանների համեմատությամբ, քանի որ դա ուղղակիորեն առնչվում է պետական պաշտոն զբաղեցնելուն, և օրինական կլիներ հեռու պահել այն անձանց, որոնց պետական պաշտոնավարումը խոչընդոտներ կստեղծի հանրային առավել ընդգրկուն շահերի պաշտպանության առումով:

1.2. Ընտրական գրանցամատյանները

7. *Ընտրական գրանցամատյանների* պատշաճ վարումը վճռական դեր ունի համընդհանուր ընտրական իրավունքը երաշխավորելու գործում: Ինչևիցե, քվեարկողների համար առավել ընդունելի է, որ իրենք ոչ թե մեխանիկորեն ներառվեն գրանցամատյաններում, այլ միայն սեփական ցանկությամբ: Գործնականում, հաճախ պարզվում է, որ ընտրական գրանցամատյանները ճշգրիտ չեն, ինչը հանգեցնում է վեճերի: Իշխանությունների փորձի պակասը, բնակչության տեղաշարժերը և այն փաստը, որ քիչ քաղաքացիներ են անհանգստանում ընտրական գրանցամատյանները ստուգելու համար, ավելի դժվարեցնում է գրանցամատյանների կազմումը: Որպեսզի գրանցամատյանները լինեն հուսալի, անհրաժեշտ է պահպանել մի շարք պայմաններ.

i. Անհրաժեշտ են մշտական ընտրական գրանցամատյաններ :

ii. Դրանք պետք է պարբերաբար թարմացվեն, առնվազն տարին մեկ անգամ, որպեսզի տեղական իշխանությունները սովորություն ձեռք բերեն յուրաքանչյուր տարի միևնույն ժամանակ տվյալները թարմացնելու աշխատանքներ կատարել: Երբ

քվեարկողների գրանցումը մեխանիկորեն չի կատարվում, այդօրինակ գրանցման համար պետք է նախատեսել բավականին երկար ժամանակ :

iii. Ընտրական գրանցամատյանները պետք է հրապարակվեն: Վերջնական թարմացված տվյալները պետք է ուղարկվեն վերադաս իշխանությանը՝ ընտրական օրենքի կիրառման համար պատասխանատու անկողմնակալ մարմնի հսկողության ներքո:

iv. Պետք է լինի դատաիրավական վերահսկմանը ենթակա որևէ վարչական ընթացակարգ, կամ այնպիսի դատաիրավական ընթացակարգ, որը թույլ կտա չգրանցված քվեարկողներին մուտքագրել իրենց անունները : Որոշ երկրներում լրացուցիչ գրանցամատյանում մուտքագրվելու վերջնաժամկետը կարող է լինել, օրինակ՝ ընտրություններից 15 օր առաջ, կամ բուն ընտրությունների օրը : Վերջինը, թեև լինելով ընտրողներին հավասար հնարավորություններ տրամադրելու տեսակետից խրախուսանքի արժանի, հիմնվում է քվեարկման օրը գործող դատարանների որոշումների վրա և այդպիսով լիովին չի համապատասխանում այն կազմակերպչական կարիքներին, որոնց վրա հիմնված են ժողովրդավարությունները : Բոլոր դեպքերում, ընտրական տեղամասերը լիազորություն չպետք է ունենան սեփական հայեցողությամբ քվեարկողներին գրանցել բուն ընտրությունների օրը :

v. Բացի այդ, ընտրական գրանցամատյանների անճշտությունները բխում են անհիմն մուտքագրումներից և որոշ ընտրողների անունները չմուտքագրելու փաստից: Անհրաժեշտ է նախորդ պարբերության մեջ նշված ընթացակարգի նման մի ընթացակարգ, որն հնարավորություն կտա ընտրողներին ուղղելու սխալ մուտքագրումները : Նման ուղղումներ պահանջելու իրավասությունը կարելի է սահմանափակել տվյալ ընտրատարածքում կամ ընտրամասում գրանցված ընտրողների համար:

vi. Լրացուցիչ գրանցամատյանի առկայությունը ընտրություններին մասնակցելու հնարավորություն կրնձեռի այն անձանց, ովքեր գրանցամատյանի վերջին հրապարակումից հետո փոխել են հասցեն կամ հասել են օրենքով սահմանված քվեարկման տարիքի:

1.3. Թեկնածությունների առաջադրումը

8. Ընտրություններին առաջադրվելու համար *ստորագրությունների* որոշակի քանակ հավաքագրելու պարտավորությունը տեսականորեն համատեղելի է համընդհանուր ընտրական իրավունքի սկզբունքի հետ: Գործնականում միայն ամենամարզինալ կուսակցությունները կարող են դժվարություններ ունենալ ստորագրությունների անհրաժեշտ քանակ ապահովելու առումով, եթե, իհարկե, ստորագրություններին վերաբերող կանոնները չեն օգտագործվում խոչընդոտելու որոշ թեկնածուների մասնակցությունն ընտրություններին: Նման խախտումները կանխարգելելու նպատակով, նախընտրելի է, որպեսզի օրենքով սահմանվի ստորագրությունների առավելագույնը 1% պահանջ:^[15] Ստորագրությունների վավերականության ստուգման գործընթացում պետք է պահպանվեն հստակ կանոններ, մասնավորապես ժամկետների առումով, և դրանք պետք է կիրառվեն բոլոր ստորագրությունների նկատմամբ, և ոչ՝ պարզապես ստորագրությունների կամայական մի խմբի վրա,^[16] սակայն, եթե ստուգումն ընթացքում պարզվում է, որ ստորագրությունների անհրաժեշտ քանակն անկասկած հավաքագրվել է, ապա կարիք չկա այնևս ստուգել մնացած ստորագրությունների վավերականությունը: Բոլոր դեպքերում, թեկնածությունները պետք է վավերացվեն ընտրարշավի սկսելուց առաջ, քանի որ ավելի ուշ վավերացումն ընտրարշավի ժամանակ որոշ թեկնածուների և կուսակցությունների անբարենպաստ վիճակի մեջ է դնում:

9. Գոյություն ունի մեկ այլ ընթացակարգ, երբ թեկնածուները կամ կուսակցությունները պետք է կանխավճար ներդնեն, որը կփոխհատուցվի միայն, եթե տվյալ թեկնածուն կամ կուսակցությունը հավաքի ձայների նախատեսված տոկոսից ավելին: Այդօրինակ գործընթացներն ավելի արդյունավետ են, քան ստորագրությունների հավաքագրումը: Այնուամենայնիվ, կանխավճարի գումարը և փոխհատուցման համար անհրաժեշտ ձայների քանակը չպետք է լինեն չափազանց մեծ:

2. Հավասար ընտրական իրավունք

10. Ընտրական հավասարությունը բաղկացած է բազմազան ասպեկտներից: Մի մասը վերաբերում է ընտրական իրավունքի հավասարությանը՝ մի արժեք, որն ընդունվում է ամբողջ երկրամասի կողմից, մինչև մյուսներն հեռանում են այս ընդհանուր հասկացությունից և չեն կարող արտահայտել ընդհանուր մի չափանիշ: Սկզբունքները, որոնք ցանկացած դեպքում պետք է հարգվեն, հետևյալն են. թվային քվեարկման հավասարությունը, ընտրական ուժի առումով հավասարությունը և հնարավորությունների հավասարությունը: Մյուս կողմից, ձեռք բերված արդյունքների հավասարությունը, օրինակ՝ կուսակցությունների կամ սեռերի համամասնական ներկայացման միջոցով, չի կարող հարկադրվել:

2.1 Քվեարկության հավասար իրավունքներ

11. *Քվեարկության իրավունքների հավասարությունը* պահանջում է, որպեսզի յուրաքանչյուր քվեարկող ունենա միայն և միայն մեկ ձայնի իրավունք: Բազմակի քվեարկությունը, ինչը բնորոշ խախտում է նոր ժողովրդավարությունների համար, անհայտորեն արգելված է, թե՛ այն դեպքում, երբ քվեարկողը միևնույն տեղում մեկից ավելի անգամ է քվեարկում, թե՛ այն դեպքում, երբ այն հնարավորություն է տալիս քվեարկողին միաժամանակ քվեարկել մի քանի տարբեր տեղերում, ինչպիսին կարող է լինել քվեարկողի ներկա բնակության և նախկին բնակության վայրը:

12. Այնուամենայնիվ, որոշ ընտրական համակարգերում ընտրողն ունի մեկից ավելի ձայն: Օրինակ՝ մի այնպիսի համակարգում, որը միասնական քվեարկություն է թույլ տալիս (մեկից ավելի ցուցակից ընտրված թեկնածուների համար քվեարկություն), ընտրողը կարող է ունենալ յուրաքանչյուր տեղի համար մեկ ձայն: Հնարավոր է նաև, երբ մեկ ձայնը տրվում է փոքր ընտրատարածքում, իսկ մյուսն՝ ավելի մեծ ընտրատարածքում, ինչպես հաճախ պատահում է այն համակարգերում, որտեղ մեկ միամանդատ ընտրատարածքները և համամասնական ներկայացուցչությունները համատեղված են ազգային և տարածքային մակարդակներով:^[17] Այս դեպքում, հավասար քվեարկման իրավունքը նշանակում է, որ բոլոր ընտրողները պետք է ունենան ձայների միևնույն քանակը:

2.2 Քվեարկելու հավասար ուժ

13. *Քվեարկման հավասար ուժ* հասկացությունը նշանակում է, որ եթե ընտրությունները չեն անցկացվում մեկ ընտրատարածքում, պահանջվում է ընտրատարածքում սահմանների այնպիսի նախագծում, որպեսզի *ներքին պայտոի* տեղերը հավասարապես բաշխվեն ընտրատարածքների միջև, համաձայն բաշխման հատուկ չափանիշի, օրինակ՝ ընտրատարածքում ռեզիդենտների թվի, ազգաբնակիչների թվի (ներառյալ անչափահասները), գրանցված ընտրողների թվի, կամ հնարավոր է իրականում քվեարկող մարդկանց թվի: Ընդունելի է այս չափանիշների համապատասխան համակցությունը: Նույն կանոնները վերաբերում են տարածքային և տեղական ընտրություններին: Երբ չի պահպանվում այս սկզբունքը, մենք հանդիպում ենք այսպես կոչված *ընտրական երկրաչափության*, կամ «ակտիվ ընտրական երկրաչափության», այսինքն՝ կիրառումից անմիջապես հետո անհավասար ներկայացուցչություն առաջացնող տեղերի բաշխում, կամ «պասիվ ընտրական երկրաչափության», որը ծագում է տեղերի և ընտրատարածքների երկար ժամանակ չփոփոխված տարածքային բաշխման

պատճառով: Բացի այդ, ոչ համամասնական արդյունքին հակված համակարգերի ներքո, մասնավորապես ձայների մեծամասնական կամ չբազմակարծ՝ համակարգերում, կարող է տեղի ունենալ արդյունքների նենգափոխություն, ինչն իրենից ներկայացնում է մեկ կուսակցության օժանդակումն ընտրատարածքների արհեստական ապաստանազատման միջոցով:

14. Ընտրատարածքների սահմանները նաև կարող են որոշվել աշխարհագրական չափանիշի և վարչական կամ, անշուշտ նաև՝ պատմական սահմանների հիման վրա, ինչն հաճախ պայմանավորված է լինում աշխարհագրությամբ:

15. Սահմանների բաշխման ընդունված չափանիշներից առավել ընդունելի հեռացումը կախված է առանձին իրավիճակներից, չնայած այն պետք է հազվադեպ գերազանցի 10%, և երբեք՝ 15%, բացառությամբ իսկապես բացառիկ հանգամանքների (դեմոգրաֆիկորեն թույլ վարչական մի միավոր, որն ունի նույն կարևորությունը, ինչ մյուսները, առնվազն ներքին պալատի մեկ ներկայացուցչի առկայությամբ, կամ հատուկ ազգային փոքրամասնության կենտրոնացմամբ):[\[18\]](#)

16. Պասիվ ընտրական երկրաչափությունից խուսափելու նպատակով, առնվազն յուրաքանչյուր տաս տարին մեկ պետք է վերաբաշխել տեղերը, նախընտրելի է ոչ ընտրությունների ժամանակահատվածում՝ սահմանափակելու համար քաղաքական մանիպուլյացիայի ռիսկերը:[\[19\]](#)

17. Բազմանդամ ընտրատարածքներում կարելի է հեշտությամբ խուսափել ընտրական երկրաչափությունից, ընտրատարածքներին պարբերաբար տեղեր բաշխելով՝ համաձայն ընդունված բաշխման չափանիշների: Այս դեպքում ընտրատարածքները պետք է համապատասխանեն վարչական միավորներին, որոնց վերաբաշխումը անցանկալի է: Զվեարկման միանումինալ մեթոդն օգտագործելու դեպքում պետք է վերանախագծել ընտրատարածքների սահմանները տեղերի յուրաքանչյուր վերաբաշխման ժամանակ: Ընտրական սահմանների (վերա)նախագծման հետ կապված քաղաքական չարաշահումները շատ նշանակալի են, այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է, որպեսզի գործընթացը չլինի քաղաքականացված՝ որևէ կուսակցությանը նպաստող և չվտանգի ազգային փոքրամասնությունների շահերը: Երկարաժամկետ ժողովրդավարությունները տվյալ խնդրի վերաբերյալ ունեն տարբեր մոտեցումներ և գործում են շատ տարբեր հիմքերով: Նոր ժողովրդավարությունները պետք է ընդունեն պարզ չափանիշներ և հեշտացված ընթացակարգեր: Լավագույն լուծումը կլինի առաջին հերթին խնդրի էության ներկայացումը մի հանձնաժողովի՝ բաղկացած անկախ անդամների մեծամասնությունից, և նախընտրելի է աշխարհագրագետից, սոցիոլոգից, կուսակցությունների հավասարակշիռ ներկայացուցչությունից, նաև անհրաժեշտության դեպքում ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներից: Այնուհետև խորհրդարանը պետք է որոշում ընդունի հանձնաժողովի առաջարկությունների հիման վրա՝ բողոքարկման մեկ հնարավորությամբ:

2.3 Ջնարավորությունների հավասարություն

18. *Ջնարավորությունների հավասարությունը* պետք է երաշխավորվի կուսակցությունների և թեկնածուների միջև և պետք է պարտադրի պետությանը անկողմնակալ դիրք գրավել նրանց նկատմամբ և կիրառել նույն իրավունքը բոլորի հանդեպ: Մասնավորապես *չեզոքության* պահանջը կիրառվում է ընտրարշավի և լրատվամիջոցների լուսաբանման, ինչպես նաև կուսակցությունների և քարոզչության պետական ֆինանսավորման նկատմամբ: Սա նշանակում է, որ գոյություն ունի հավասարության երկու հնարավոր մեկնաբանություն՝ կամ «խիստ» հավասարություն, կամ «համամասնական» հավասարություն: «խիստ» հավասարությունը նշանակում է, որ քաղաքական կուսակցություններին վերաբերվում են առանց հաշվի առնելու նրանց ներկա ուժը խորհրդարանում կամ վարկանիշն ընտրախավում: Այն պետք է կիրառվի ընտրություններ անցկացնելու նպատակներով պետական միջոցների հավասար

օգտագործման միջոցով (օրինակ՝ ցուցապաստառների փակցնումը, փոստային և նմանատիպ ծառայություններ, հանրային հավաքները, պետական սրահները): «Համամասնական» հավասարությունը ենթադրում է, որ քաղաքական կուսակցություններին վերաբերվում են ըստ ձայների քանակի համամասնությամբ: Հնարավորությունների հավասարությունը (խիստ և/կամ համամասնական) մասնավորապես առնչվում է ռադիո և հեռուստատեսության եթերաժամանակին, պետական ֆոնդերին և օժանդակության այլ ձևերին: Օժանդակության որոշ ձևեր մի կողմից կարող են կիրառվել խիստ հավասարության, իսկ մյուս կողմից՝ համամասնական հավասարության դեպքում:

19. Հիմնական գաղափարն այն է, որ հիմնական քաղաքական ուժերը պետք է կարողանան հնչեցնել իրենց կարծիքը երկրի կարևոր լրատվամիջոցներով, և որ բոլոր քաղաքական ուժերին պետք է թույլատրվի հանրահավաքներ կազմակերպել, ներառյալ հասարակական հավաքատեղերում, գրականություն տարածել և օգտագործել իրենց ցուցապաստառներ փակցնելու իրավունքը: Այս բոլոր իրավունքները պետք է հստակորեն կանոնակարգվեն, հավուր պատշաճի հարգելով արտահայտվելու ազատությունը, և դրանց խախտումը թե՛ իշխանությունների, թե՛ ընտրարշավի մասնակիցների կողմից, պետք է ենթարկվի համապատասխան պատժամիջոցների: Արագ բողոքարկման իրավունքներ պետք է հնարավոր լինեն՝ ընտրություններից առաջ իրավիճակը շտկելու համար: Սակայն այն փաստը, որ լրատվամիջոցները կարող են չտրամադրել ընտրարշավի և թեկնածուների վերաբերյալ անկողմնակալ տեղեկատվություն, ընտրությունների ժամանակ ծագող ամենատարածված թերություններից է: Ամենակարևորը յուրաքանչյուր երկրի համար լրատվամիջոցների ցուցակ կազմելն է և հավաստիանալը, որ թեկնածուները կամ կուսակցությունները ստանան հավասար եթերաժամանակ կամ գովազդային ժամաքանակ՝ ներառյալ պետական ռադիո և հեռուստատեսային կայաններով:

20. Արտահայտվելու ազատության համաձայն պետք է լինի մի իրավական դրույթ, որով կերաշխավորվի ընտրարշավների և քարոզչության առումով ընտրությունների բոլոր մասկնակիցների կողմից մասնավոր առևտրային-վիզուալ լրատվամիջոցների նվազագույն օգտագործումը:

21. Ֆինանսավորման հարցը, մասնավորապես դրա թափանցիկ լինելու անհրաժեշտությունը, ավելի ուշ կքննարկվի:^[20] Բաղաքական կուսակցությունների ծախսումները, մասնավորապես քարոզչության վրա, նմանապես կարելի է սահմանափակել՝ հնարավորությունների հավասարությունը երաշխավորելու նպատակով:

2.4 Հավասարությունը և ազգային փոքրամասնությունները

22. Միջազգային իրավունքի սկզբունքների համաձայն ընտրական օրենքը պետք է երաշխավորի ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց հավասարությունը, ներառյալ նաև նրանց դեմ որևէ խտրականության արգելումը:^[21] Մասնավորապես, ազգային փոքրամասնություններին պետք է թույլատրվի կազմել քաղաքական կուսակցություններ:^[22] Ընտրատարածքների ապասահմանազատումները և քվորումի վերաբերյալ կանոնակարգերը չպետք է խոչընդոտեն ստեղծեն ազգային փոքրամասնություններին պատկանող քաղաքացիներին ընտրված մարմնում տեղ զբաղեցնելու համար:

23. Հավասարության սկզբունքը չի խախտվի, եթե ձեռնարկվեն փոքրամասնությունների համար ներկայացուցչություն ապահովելու որոշակի քայլեր՝ կամ նրանց համար տեղեր հատկացնելով:^[23] կամ տեղերի բաշխման վերաբերյալ կանոններում բացառություններ նախատեսելով, օրինակ՝ ազգային փոքրամասնությունների կուսակցությունների հանդեպ քվորումի պահանջը չկիրառելով:^[24] Կարելի է նաև նախատեսել, որ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք իրավունք ունենան քվեարկել և՛

ընդհանուր, և՛ ազգային փոքրամասնությունների ցուցակներով: Սակայն ո՛չ թեկնածուներից, ո՛չ էլ ընտրողներից չպետք է պահանջել նշել իրենց պատկանելիությունը որևէ ազգային փոքրամասնությանը: [25] [26]

2.5 Սեռերի հավասարությունը և պարիտետը

24. Հատուկ սահմանադրական հիմքի [27] առկայության դեպքում, կարելի է ընդունել կանոններ, որոնք կերաշխավորեն ընտրված մարմիններում երկու սեռերի միջև հավասարակշռության որևէ աստիճան, կամ նույնիսկ պարիտետ: Այդօրինակ սահմանադրական հիմքի բացակայության դեպքում նման դրույթները կարող են համարվել հավասարության սկզբունքին և միավորումների ազատությանը հակասող:

25. Ավելին, այս կանոնների ծավալը կախված է ընտրական համակարգից: Կուսակցությունների ամրագրված ցուցակներով աշխատող համակարգում պարիտետը հարկադրվում է, եթե իրավասու տղամարդկանց և կանանց թիվը հավասար է: Սակայն նախընտրելի քվեարկության կամ խաչածն քվեարկության հնարավորության դեպքում անպայման չէ, որ քվեարկողներն ընտրեն թեկնածուներ երկու սեռերից, իսկ սա կարող է հանգեցնել ընտրված մարմնում անհավասարակշռված սեռային կազմության՝ ըստ քվեարկողների կամքի:

3. Ազատ ընտրական իրավունք

26. Ազատ ընտրական իրավունքը ներառում է երկու տարբեր ասպեկտներ՝ ընտրողի կարծիքի ազատ ձևավորում և այս կարծիքի ազատ արտահայտում, այսինքն՝ քվեարկության գործընթացի ազատություն և արդյունքների ճշգրիտ գնահատում:

3.1 Քվեարկողների կարծիք կազմելու ազատությունը

ա. *Քվեարկողների կարծիք կազմելու ազատությունը* մասամբ փոխհատվում է հավասար հնարավորությունների հետ: Այն պահանջում է, որպեսզի *պետությունը*, և պետական իշխանություններն առհասարակ, հարգեն արդարություն ցուցաբերելու իրենց պարտականությունը, մասնավորապես լրատվամիջոցների օգտագործման, ցուցապաստառների փակցման, հանրահավաքների իրավունքի պաշտպանության, ինչպես նաև կուսակցությունների և թեկնածուների ֆինանսավորման տեսանկյունից:

բ. Պետական իշխանությունները նաև ունեն կոնկրետ դրական պարտականություններ: Նրանք պետք է քաղաքացիների ընտրությանը ներկայացնեն օրինական թեկնածուներին: Որոշ թեկնածուների ներկայացումը կարող է արգելվել միմիայն բացառիկ հանգամանքներում, եթե դա բխում է ավելի մեծ հանրային շահերից: Պետական իշխանությունները պետք է նաև ընտրախափի համար մատչելի դարձնեն թեկնածուների ցուցակների և անհատ թեկնածուների տվյալները, օրինակ՝ ցուցապաստառների փակցման միջոցով: Այս տեղեկատվությունը պետք է նաև մատչելի լինի ազգային փոքրամասնությունների լեզվով, առնվազն այն դեպքում, երբ նրանք կազմում են բնակչության որոշակի տոկոս:

Քվեարկողների կարծիք ձևավորելու ազատությունը կարող է նաև ունահարվել անհատների կողմից, օրինակ՝ երբ վերջիններս փորձում են քվեներ գնել, մի գործունեություն, որը պետությունը պարտավոր է կանխել և արդյունավետորեն պատժել:

գ. Քվեարկողների ազատ կարծիք ձևավորելու իրավունքի պաշտպանության կանոնների արդյունավետությունն ապահովելու համար այդ կանոնների յուրաքանչյուր խախտում պետք է պատժվի:

3.2. Քվեարկողների՝ հրենց գանկություններն արտահայտելու ազատությունը և ընտրակեղծիքների դեմ պայքարը

3.2.1. Ընդհանուր դրույթներ

27. Մեփական գանկություններն արտահայտելու քվեարկողների ազատությունը՝ նախ և առաջ պահանջում է ընտրական գործընթացի խիստ պահպանում: Գործնականում ընտրողները պետք է կարողանան իրենց ձայնը տալ գրանցված ցուցակների կամ թեկնածուների, ինչը նշանակում է, որ նրանց տրամադրվող քվեաթերթիկների վրա հստակորեն պետք է նշված լինեն թեկնածուների անունները, և նրանք պետք է կարողանան անձամբ քվեաթերթիկը զցել քվեատուփի մեջ: Պետությունը պետք է ընտրական գործընթացի համար տրամադրի անհրաժեշտ տարածքներ: Ընտրողները պետք է պաշտպանված լինեն սպառնալիքներից կամ սահմանափակումներից, որոնք կարող են նրանց խոչընդոտել մասնակցելու քվեարկությանը կամ խանգարել նրանց իրենց ձայնը տալու նրան, ում ցանկանում են, անկախ նրանից թե վերոնշյալ սպառնալիքները բխում են պետությունից թե անհատից, պետությունը պարտավոր է կանխել և պատժել նման գործողությունները:

28. Բացի այդ, ընտրողը նաև քվեարկության արդյունքների ճշգրիտ գնահատման իրավունք ունի. պետությունը պետք է պատժի ցանկացած ընտրակեղծիք:

3.2.2. Քվեարկության ընթացակարգեր

29. Քվեարկության ընթացակարգերն էական դեր են խաղում ողջ ընտրական գործընթացում, քանի որ հենց քվեարկության ժամանակ է, որ առավել հավանական են ընտրակեղծիքները:

30. Որոշ երկրներում ժողովրդավարական գործառույթների կիրառումը պահանջում է մոտեցումներում արմատական փոփոխություններ, ինչին պետք է արդյունավետորեն նպաստեն իշխանությունները: Այս առումով մի շարք միջոցառումներ են անհրաժեշտ՝ վերահսկելու այն սովորույթներն ու ռեֆլեքսները, որոնք բացասաբար են անդրադառնում ընտրություններին: Այս անկարգությունները հիմնականում, ինչպես օրինակ «ընտանեկան քվեարկությունը», տեղի են ունենում քվեարկության ժամանակ: [28]

31. Այս բոլոր դիտարկումները մեզ հանգեցնում են հետևյալ եզրակացությանը՝ քվեարկության ընթացակարգը պետք է պարզ լինի: Ուստի առաջարկվում է ապահովել այն չափանիշները, որոնք մատնանշված են սույն խնդրին առնչվող պարագրաֆներում:

32. Եթե ընտրական տեղամասերում պաշտոնյաները քաղաքական կարծիքի պատշաճ հավասարակշռություն են ապահովում, ապա ընտրակեղծիքներ կատարելը դժվար կլինի, և քվեարկության արդյունքների արդարությունը պետք է գնահատել երկու հիմնական չափանիշներով՝ ընտրողների թիվը համեմատել քվեատուփում գտնվող քվեաթերթիկների թվի հետ: Առաջինը կարող է որոշվել ընտրական գրանցամատյանում առկա ստորագրությունների թվով: Նկատի ունենալով մարդու էությունը, ինչպես որ այն կա (անկախ կեղծիքի որևէ նկատառումից), դժվար կլինի հասնել երկու չափանիշների միջև լիակատար համապատասխանության, ու թեև ցանկացած այլ վերահսկողություն, ինչպես քվեաթերթիկների համարակալումը (ծայրին), կամ քվեաթերթիկների ամբողջ թիվը քվեատուփում գտնվածների հետ՝ ներառյալ անվավեր ճանաչված քվեաթերթիկները և չօգտագործվածները, ընտրական տեղամասին տրամադրված քվեաթերթիկների հետ համեմատելը, կարող են որոշակի գնահատական տրամադրել, սակայն չպետք է թյուր կարծիք ունենալ, թե այս տարբեր միջոցառումների արդյունքները միմյանց հետ լիովին համապատասխանելու են: Կիրառվող չափանիշների բազմապատկման ռիսկն այն է, որ ընդհանուր թվերի միջև տարբերություններին և ի վերջո իրական խախտումներին լրջորեն չեն վերաբերվի: Ավելի լավ է խիստ վերահսկողություն սահմանել երկու

ցուցանիշների նկատմամբ, քան թույլ՝ ուստի և անարդյունավետ, վերահսկողություն՝ առավել մեծ թվով փոփոխականների նկատմամբ:

33. Չօգտագործված յուրաքանչյուր քվեաթերթիկ պետք է մնա ընտրատեղամասում և չպետք է տարվի կամ պահպանվի մեկ այլ տեղ: Ընտրատեղամասի բացվելու պահին քվեաթերթիկները, որոնք պատրաստ են օգտագործման, պետք է լրիվ տեսանելի լինեն, օրինակ՝ ընտրատեղամասի ավագ պաշտոնյայի սեղանին: Չպետք է այլ քվեաթերթիկներ լինեն դարակներում կամ այլ տեղերում:

34. Քվեաթերթիկների վրա ստորագրությունների և կնիքի ամրագրումը չպետք է տեղի ունենա այն պահին, երբ թերթիկը ներկայացվում է քվեարկողին, քանի որ այն ստորագրողը կամ կնքողը կարող է նշան անել թերթիկի վրա, որի միջոցով այնուհետև հնարավոր կլինի քվեարկողին ճանաչել ձայների հաշվարկման ժամանակ, ինչն ընտրության գաղտնիության սկզբունքի ակնհայտ խախտում է:

35. Քվեարկողը պետք է վերցնի իր քվեաթերթիկը և այդ պահից ոչ ոք չպետք է կպնի դրան:

36. Կարևոր է, որ ընտրական տեղամասի պաշտոնյաների թվում ընդգրկվեն տարբեր կուսակցությունների ներկայացուցիչներ և ներկա լինեն թեկնածուների լիազորած դիտորդները:

37. Քվեարկողները միշտ պետք է ունենան ընտրական տեղամասում քվեարկելու հնարավորություն, այնուհանդերձ քվեարկելու այլ միջոցներն ընդունելի են որոշակի պայմաններում, որոնց մասին նշվում է ստորև:

3.2.2.1. քվեարկություն փոստով կամ վստահված անձի միջոցով կոնկրետ իրավիճակներում

38. Փոստով կամ վստահված անձի միջոցով քվեարկությունը թույլատրվում է արևմտյան երկրներում, սակայն քվեարկության ձևերը միմյանցից բավականաչափ տարբերվում են: Օրինակ՝ փոստով քվեարկությունը կարող է լայնորեն տարածված լինել մի երկրում և արգելված՝ մեկ այլ երկրում՝ կեղծարարության վտանգից խուսափելու նպատակով: Այն պետք է թույլատրվի միայն այն դեպքում, երբ փոստային ծառայությունն ապահով է, այլ կերպ ասած՝ պաշտպանված է միտումնավոր միջամտությունից, և հուսալի է այն իմաստով, որ պատշաճ է աշխատում: Վստահված անձի միջոցով քվեարկությունը թույլատրելի է միմիայն շատ խիստ կանոնների պահպանման պարագայում. կրկին անգամ կեղծարարությունը կանխելու նպատակով՝ յուրաքանչյուր ընտրողի վստահված անձանց թիվը պետք է սահմանափակ լինի:

39. Այս ընթացակարգերից ոչ մեկը չպետք է լայնորեն խթանվի, եթե փոստային ծառայության խնդիրները գումարվելու են քվեարկության այս ձևին հատուկ այլ դժվարություններին, ներառյալ «ընտանեկան քվեարկության» ռիսկի մեծացմանը: Հատուկ նախազգուշական միջոցառումների ձեռնարկման պարագայում, այնուամենայնիվ, փոստային քվեարկությունը կարող է օգտագործվել հիվանդանոցում գտնվող հիվանդներին, կալանքի տակ գտնվողներին և շարժունակության սահմանափակություն ունեցողներին ու արտասահմանում բնակվողներին ընտրելու հնարավորություն ընձեռելու նպատակով, եթե չկա կեղծարարության կամ նրանց ընտրության վրա ներգործելու ռիսկ: Սա կարող է տարածվել շարժական քվեատուևի անհրաժեշտության հետ միասին, որը հաճախ խնդիրներ է առաջ բերում և ավելացնում կեղծարարությունների հնարավորությունները: Փոստային քվեարկությունը պետք է տեղի ունենա հատուկ ընթացակարգով, ընտրություններից մի քանի օր առաջ:

40. *Շարժական քվեատուևների* կիրառումը ցանկալի չէ, որովհետև կարող է մեծացնել կեղծարարության ռիսկը: Եթե այնուամենայնիվ դրանք պետք է օգտագործվեն, ապա

պետք է հարկադրվեն խիստ պայմաններ՝ կեղծարարությունները կանխելու նպատակով, այդ թվում ընտրական տեղամասի ընտրական հանձնաժողովի տարբեր քաղաքական խմբավորումներ ներկայացնող մի քանի անդամների ներկա գտնվելը:

3.2.2.2. Չինվորականների քվեարկություն

41. Եթե զինծառայողները չեն կարող վերադառնալ տուն ընտրությունների օրը, ապա նախընտրելի է, որ նրանք գրանցվեն իրենց ծառայության վայրին մոտ գտնվող ընտրատեղամասերում: Համապատասխան զինծառայողների տվյալները տեղական հրամանատարության կողմից ուղարկվում են տեղական իշխանություններին, որոնք այնուհետև մուտքագրում են անուններն ընտրացուցակում: Այս կանոնից միակ բացառությունը կատարվում է այն դեպքում, երբ ծառայության վայրերը չափից ավելի հեռու են ընտրական տեղամասից: Նման դեպքում զինվորական միավորումների ներսում պետք է ստեղծվեն հատուկ հանձնաժողովներ՝ նախընտրական փուլը ղեկավարելու նպատակով, որպեսզի կանխեն գերադաս սպաների կողմից կոնկրետ քաղաքական ուժի օգտին ընտրություններ կատարելու ուղղությամբ հարկադրանքները կամ հրամանները:

3.2.2.3. Քվեարկության մեխանիկական և էլեկտրոնային մեթոդներ

42. Մի քանի երկրներ արդեն օգտագործում են կամ պատրաստվում են կիրառել մեխանիկական և էլեկտրոնային քվեարկության մեթոդներ: Այս մեթոդների առավելությունն ակնհայտ է դառնում հատկապես այն ժամանակ, երբ միաժամանակ տեղի են ունենում մի քանի ընտրություններ, թեկուզև անհրաժեշտ են կոնկրետ նախագրուշական միջոցառումներ կեղծարարության ռիսկը նվազեցնելու համար, օրինակ՝ քվեարկողին հնարավորություն տալ իր ձայնը տալուց անմիջապես հետո ստուգել այն: Ակնհայտ է, որ քվեարկության նման ձևի կիրառման ժամանակ անհրաժեշտ է, որ քվեաթերթիկներն այնպես նախագծվեն, որպեսզի հնարավոր լինի խուսափել շփոթությունից: Բողոքարկման ժամանակ քվեների ստուգումն ու ձայների վերահաշվարկը դյուրին դարձնելու նպատակով կարելի է նաև նախատեսել, որ մեքենան կարողանա ձայները տպել քվեաթերթիկների վրա, որոնք կտեղավորվեն կնքված քվեատուփերում, որտեղ դրանք հնարավոր չի լինի տեսնել: Անկախ նրանից, թե ինչ միջոց է կիրառվում, անհրաժեշտ է ապահովել քվեարկության գաղտնիությունը:

43. Քվեարկության էլեկտրոնային մեթոդները պետք է լինեն ապահով և հուսալի: Դրանք ապահով կարող են համարվել, եթե համակարգն ի վիճակի լինի դիմանալու հատուկ նպատակադրված հարձակման, և՛ հուսալի, եթե կարողանան գործել ինքնուրույն՝ անկախ հաշվողական տեխնիկայի և ծրագրերի թերություններից: Բացի այդ, ընտրողը պետք է կարողանա ձեռք բերել իր քվեի հաստատումը և անհրաժեշտության դեպքում ուղղել այն առանց որևէ ձևով խախտելու ընտրությունների գաղտնիությունը:

44. Ավելին՝ համակարգի թափանցիկությունը պետք է երաշխավորված լինի այն առումով, որ պետք է հնարավոր լինի ստուգել և հավաստիանալ, որ այն աշխատում է պատշաճ կերպով:

3.2.2.4. Ձայների հաշվարկ

45. Ձայները նախընտրելի է հաշվարկել հենց ընտրական տեղամասերում և ոչ թե հատուկ կենտրոններում: Ընտրական տեղամասի աշխատակազմը լիովին ի վիճակի է կատարել այս առաջադրանքը, և այս կարգի կիրառումը քվեատուփերի և ուղեկցող փաստաթղթերի փոխադրումը դարձնում է ոչ անհրաժեշտ՝ դրանով բացառելով քվեաթերթիկները փոխելու ռիսկը:

46. Ձայների հաշվարկը պետք է իրականացվի թափանցիկ կերպով: Ընդունելի է, որ ընտրական տեղամասում գրանցված քվեարկողները կարողանան ներկա գտնվել. անշուշտ պետք է թույլատրվի տեղական և միջազգային դիտորդների ներկայությունը: Այս

անձանց պետք է թույլատրված լինի ներկա լինել ցանկացած պարագայում: Պետք է բաժանելու նպատակով առկա լինեն ընտրությունների արդյունքների արձանագրության բավարար օրինակներ, որպեսզի վերոնշյալ բոլոր անձինք կարողանան ունենալ մեկական օրինակ: Օրինակներից մեկը պետք է անմիջապես փակցվի ցուցատախտակին, մյուսը պահվի ընտրական տեղամասում և երրորդն ուղարկվի հանձնաժողով կամ համապատասխան վերադաս մարմին:

47. Պետք է գոյություն ունենան հստակ սահմանված կանոններ, ըստ որոնց կձեռնարկվեն համապատասխան նախագրուշական միջոցառումներ՝ ընտրությունների ընթացքում օգտագործվող պիտույքների առկայությամբ: Օրինակ՝ ընտրությունների ընթացքի վերաբերյալ գրառումները և արդյունքների արձանագրությունը պետք է կատարվեն հատուկ ինքնահոսով, և ոչ թե մատիտով, քանի որ մատիտով գրված տեքստը կարելի է ջնջել:

48. Գործնականում պարզվում է, որ ձայների թիվը հաշվարկելու համար պահանջվող ժամանակը մեծապես կախված է ընտրական տեղամասի նախագահի աշխատանքների կազմակերպման ունակությունից: Այս ժամանակը կարող է էապես տարբերվել տարբեր ընտրատեղամասերում, ահա թե ինչու անհրաժեշտ է սահմանել պարզ ու փորձված ընթացակարգ օրենսդրության մեջ կամ մշտական կանոնակարգերում, որոնք զետեղված կլինեն ընտրական տեղամասերում աշխատող պաշտոնյաների ուսուցման համար նախատեսված ձեռնարկում:

49. Ցանկալի է չափից ավելի մեծ թվով քվեաթերթիկներ անվավեր կամ փչացած համարելուց խուսափել: Կասկածի դեպքում անհրաժեշտ է փորձել ճշտել քվեարկողի մտադրությունը:

3.2.2.5. Արդյունքների հաղորդումը

50. Գոյություն ունեն երկու տեսակի արդյունքներ՝ նախնական արդյունքներ և վերջնական արդյունքներ (նախքան բողոքարկելու բոլոր հնարավորությունների սպառումը): Լրատվամիջոցները, ինչպես և ողջ ազգը միշտ անհամբերությամբ են սպասում սկզբնական նախնական արդյունքների հայտարարմանը: Վերոնշյալ արդյունքների հրապարակման արագությունը կախված է երկրի հաղորդակցական համակարգից: Ընտրական տեղամասի արդյունքները կարող են հաղորդվել ընտրատարածք (օրինակ) ընտրական տեղամասի նախագահող պաշտոնյայի կողմից, որին ուղեկցում են ընտրական տեղամասի աշխատակազմի ընդդիմադիր կուսակցություններ ներկայացնող երկու այլ անդամներ, որոշ դեպքերում անվտանգության ուժերի վերահսկողությամբ, որոնք տանում են ընտրությունների ընթացքի և արդյունքների արձանագրությունները, քվեատուփը և այլն:

51. Անկախ այն հանգամանքից, թե որքան ուշադրություն է դարձվել քվեարկման և քվեների հաշվարկման փուլերում, արդյունքների հաղորդումը վճռորոշ գործողություն է, որի կարևորությունը հաճախ թերագնահատվում է: Ուստի այն պետք է հնարավորինս թափանցիկ ընթանա: Ընտրատարածքից ռեզիոնալ իշխանություններին և Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովին, կամ այլ իրազեկ վերադաս մարմին տվյալների հաղորդումը կարելի է իրականացնել ֆաքսի միջոցով: Այս դեպքում համապատասխան վերադաս մարմնում կստացվի արձանագրության ճշգրիտ պատճեն, հետևաբար արդյունքների հրապարակումը կլինի հավաստի և առանց հետաձգման: Հեռուստատեսությունը կարող է օգտագործվել արդյունքների հրապարակման համար, սակայն մեկ անգամ ևս նշենք, որ չափից ավելի թափանցիկությունը կարող է վտանգավոր լինել, եթե հասարակությունը պատրաստ չէ նմանօրինակ աստիճանական հաշվետվության: Փաստն այն է, որ նախնական արդյունքները սովորաբար ստացվում են քաղաքներից ու ավաններից, որոնք անպայմանորեն լույս ձևով չեն քվեարկում, ինչպես գյուղական բնակավայրերում: Ուստի կարևոր է նախապես իրազեկել, բացատրել

հասարակությանը, որ վերջնական արդյունքը կարող է շատ տարբեր լինել (կամ միանգամայն տարբերվել) նախնականից, առանց որևէ կեղծարարության:

4. Գաղտնի ընտրական իրավունք

52. Ընտրությունների գաղտնիությունը քվեարկողների ազատության տարրերից մեկն է, որի նպատակն է քվեարկողներին զերծ պահել հնարավոր ճնշումներից, որոնց կարող են վերջինները ենթարկվել, եթե պարզ դառնա, թե ում են տվել իրենց ձայնը: Գաղտնիությունը պետք է վերաբերի ողջ ընթացակարգին՝ հատկապես ձայները տալուն և ձայները հաշվարկելուն: Քվեարկողներն ունեն այդ իրավունքը, սակայն պետք է նաև հարգեն այն հենց իրենք: Ընտրողների կողմից գաղտնիությունը չպահպանելը պետք է պատժվի՝ անվավեր ճանաչելով ցանկացած քվեաթերթիկ, որի բովանդակությունը բացահայտվել է:[\[29\]](#)

53. Քվեարկությունը պետք է լինի անհատական: Ընտանեկան քվեարկությունը, որի միջոցով ընտանիքի անդամներից մեկը կարող է ղեկավարել ընտանիքի մյուս անդամների ձայները, ոտնահարում է ընտրությունների գաղտնիությունը, հետևաբար ընտրական օրենքի ակնհայտ խախտում է: Մեկ քվեարկողի կողմից մյուսի նկատմամբ հսկողության բոլոր մյուս դրսևորումները նույնպես պետք է արգելվեն: Վստահված անձանց միջոցով քվեարկությունը, որը խիստ պայմանների է ենթակա, առանձին խնդիր է:[\[30\]](#)

54. Բացի այդ, քանի որ քվեարկության չմասնակցելը կարող է մատնանշել քաղաքական ընտրություն, ապա քվեարկող անձանց ցուցակը չպետք է հրապարակվի:

55. Քվեարկության գաղտնիության սկզբունքի խախտումը պետք է պատժվի, ճիշտ այնպես ինչպես քվեարկողի ազատության այլ տարրերի ոտնահարումը:

5. Ուղղակի ընտրական իրավունք

56. Ազգային խորհրդարանի պալատներից որևէ մեկի ուղղակի, համաժողովրդական ընտրությունը եվրոպայում ընդունված սահմանադրական ժառանգության տարրերից մեկն է: Եթե տվյալ երկրում գոյություն ունի մեկ պալատ, ապա ըստ երկրորդ պալատի նկատմամբ կիրառելի հատուկ կանոնների, այլ օրենսդրական մարմինները, ինչպիսիք են Ֆեդերալ պետությունների խորհրդարանները,[\[31\]](#) պետք է ուղղակիորեն ընտրված լինեն՝ համաձայն Մարդու իրավունքների եվրոպական համաձայնագրի Հավելյալ արձանագրության Հոդված 3-ի: Տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնք ժողովրդավարության կենսական տարրն են, նույնպես չեն կարող ընկալվել առանց տեղական ընտրված մարմինների:[\[32\]](#) Այստեղ տեղական ասամբլեաներն ընդգրկում են բոլոր ենթա-ազգային խորհրդակցական մարմինները:[\[33\]](#) Մյուս կողմից, թեկուզև Հանրապետության Նախագահն հաճախ ընտրվում է ուղղակիորեն՝ համաժողովրդական քվեարկությամբ, այնուամենայնիվ, սա պարտադիր համընդհանուր կանոն չէ և պայմանավորված է երկրի սահմանադրությամբ :

6. Ընտրությունների հաճախականությունը

57. Թե՛ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային լրացուցիչ համաձայնության[\[34\]](#) և թե՛ Մարդու իրավունքների եվրոպական համաձայնագրի Հավելյալ արձանագրության մեջ[\[35\]](#) նշվում է, որ ընտրությունները պետք է անցկացվեն պարբերաբար: Ընդհանուր ընտրությունները սովորաբար կազմակերպվում են 4-5 տարվա ընդմիջումներով, մինչդեռ նախագահական ընտրությունների համար հնարավոր են առավել երկարատև ընդմիջումներ, այնուամենայնիվ, առավելագույնը պետք է լինի 7 տարի:

II. Սկզբունքները կիրառելու պայմաններ

58. Եվրոպական ընտրական համակարգերի հիմնարար սկզբունքները կարող են երաշխավորվել միմիայն այն դեպքում, երբ ապահովվում են *կոնկրետ ընդհանուր պայմաններ*:

- Առաջին ընդհանուր պայմանը *մարդու հիմնարար իրավունքներն հարգելն է*, մասնավորապես՝ խոսքի ազատության, հավաքների և միավորվելու իրավունքը, առանց որոնց իրական ժողովրդավարություն չկա:
- Երկրորդ, ընտրական օրենքին պետք է հատուկ լինի որոշակի կայունություն՝ պաշտպանելով այն կուսակցական քաղաքական մանիպուլյացիաներից:
- Վերջինը և ամենակարևորը՝ մի շարք ընթացակարգեր պետք է ապահովվեն հատկապես քվեարկության կազմակերպման առումով:

59. Բացի այդ, ընտրություններն անց են կացվում ոչ թե վակուումում, այլ կոնկրետ ընտրական և տվյալ կուսակցական համակարգերի համատեքստում: Ստորև՝ երկրորդ բաժնում կներկայացվեն դրան առնչվող մի շարք առաջարկություններ՝ նվիրված մասնավորապես ընտրական և կուսակցական համակարգերի փոխհարաբերություններին:

1. Հարգանք հիմնարար իրավունքների նկատմամբ

60. Ժողովրդավարական ընտրությունների անցկացումը, ուստի անգամ ժողովրդավարության գոյությունը, հնարավոր չէ առանց *մարդու իրավունքների* և մասնավորապես ազատ արտահայտվելու, ազատ մամուլի և քաղաքական նպատակներով, այդ թվում նաև քաղաքական կուսակցությունների ստեղծման նպատակով, ազատ հավաքվելու և միավորվելու իրավունքների նկատմամբ հարգանքի: Այս ազատությունների նկատմամբ հարգանքը էական է հատկապես նախընտրական արշավների ժամանակ: Այս հիմնարար իրավունքների նկատմամբ *սահմանափակումները* պետք է համապատասխանեն Մարդու իրավունքների եվրոպական համաձայնագրին, ընդհանուր առմամբ այն դեպքում, երբ դրանք հիմքեր ունեն օրենքով և բխում են ընդհանուր շահերից ու համամասնականության ապահովման սկզբունքից:

61. Փաստն այն է, որ շատ երկրներում կարող են գոյություն ունենալ իրավական սահմանափակումներ *խոսքի ազատության նկատմամբ*, որոնք զուսպ (սահմանափակ) լինելու պարագայում կարող են պարզապես ընդունելի լինել, բայց կարող են չարաշահումների տեղիք տալ ազատական, ժողովրդավարական ավանդույթներ չունեցող երկրներում: Տեսականորեն խոսքի ազատության սահմանափակման նպատակն է կանխել խոսքի ազատության «չարաշահումը», օրինակ զերծ պահելու թեկնածուներին ու պետական իշխանություններին պախարակումից, և նույնիսկ պահպանելու սահմանադրական համակարգը: Գործնականում, սակայն, դրանք կարող են հանգեցնել կառավարությանը քննադատող կամ սահմանադրական կարգի փոփոխությունների կոչ անող ցանկացած հայտարարության հանդեպ ցենզուրայի կիրառման, այնինչ խոսքի նման ազատությունն է ժողովրդավարական բանավեճի եղությունը: Օրինակ՝ Եվրոպական չափանիշներն ոտնահարվում են այնպիսի ընտրական օրենքով, որն արգելում է վիրավորական և պախարակող արտահայտություններ անել պաշտոնյաների կամ այլ թեկնածուների մասին ընտրարշավի փաստաթղթերում, օրինախախտում է համարում թեկնածուներին պախարակող տեղեկատվության տարածումը և թեկնածուներին պատասխանատվության է ենթարկում նրանց համախոհների կատարած կոնկրետ օրինախախտումների համար: Պարտադրելը, որ

ընտրարշավում օգտագործվելիք կյուբերը ներկայացվեն ընտրական հանձնաժողովներին՝ մատնանշելով, թե որ կազմակերպությունն է դրանք պատվիրել և պատրաստել, օրինակների թիվը և հրապարակման ամսաթիվը, ցենզուրայի անընդունելի ձև է, հատկապես եթե ընտրական հանձնաժողովներից պահանջվում է միջոցառումներ ձեռնարկել անօրինական կամ ոչ ճշգրիտ հրապարակությունների նկատմամբ: Նման ցենզուրայի պարտադրումը խոսքի ազատության ակնհայտ ոտնահարում է, մասնավորապես այն դեպքում, երբ ընտրարշավների ժամանակ մամուլի ոչ ճիշտ օգտագործումն արգելող կանոնները հստակ չեն սահմանված:

62. Ժողովրդավարության մեկ այլ շատ կարևոր հիմնարար իրավունք է երկրի ներսում ազատ տեղափոխվելու իրավունքը՝ քաղաքացիների՝ ցանկացած ժամանակ իրենց երկիր վերադառնալու իրավունքի հետ միասին:

2. Ընտրական օրենքի կանոնակարգման մակարդակները և կայունությունը

63. Օրենքի կայունությունն էական է ընտրական գործընթացի վստահելիության առումով, ինչն ինքնին էական է ժողովրդավարության ամրապնդման համար:^[36] Հաճախակի փոփոխվող կանոնները, և հատկապես այն կանոնները, որոնք բարդ են, կարող են շփոթեցնել քվեարկողներին: Արդյունքում քվեարկողները կարող են եզրակացնել, ճիշտ կամ սխալ, թե ընտրական օրենքը պարզապես մի գործիք է ուժեղների ձեռքին, և որ իրենց անձնական ձայները շատ քիչ կշիռ ունեն ընտրությունների արդյունքների համար:

64. Գործնականում, այնուամենայնիվ, պաշտպանության կարիք ունի ոչ այնքան հիմնարար սկզբունքների կայունությունը (որն հավանաբար այնքան էլ դյուրին չէ վտանգելը), որքան ընտրական օրենքի առավել հատկանշական կանոնների կայունությունը, հատկապես նրանք, որոնք վերաբերում են ընտրական համակարգին, ինչպես օրինակ՝ ընտրական հանձնաժողովների կազմավորումը և ընտրատարածքների սահմանագծումը: Այս երեք տարրերը հաճախ, ճիշտ կամ սխալ, համարվում են որոշիչ գործոններ ընտրությունների արդյունքների առումով, հետևաբար անհրաժեշտ է միջոցառումներ ձեռնարկել՝ իշխող կուսակցությանը թույլ չտալու այդ գործընթացում մանիպուլյացիաներ անել ի շահ իրեն, ինչպես նաև խուսափելու չարաշահումների ցանկացած այլ դրսևորումներից:

65. Ոչ թե ընտրական համակարգերի փոփոխությունն է վտանգավոր (դրանք միշտ էլ կարող են փոփոխվել դեպի ավելի լավը), այլ՝ դրանք հաճախ կամ ընտրություններից անմիջապես առաջ (ընտրությունների անցկացման տարվա ընթացքում) փոփոխելը: Նույնիսկ եթե որևէ չարաշահման նպատակ չկա, փոփոխությունները կընկավեն որպես իշխող կուսակցության քաղաքական շահերի թելադրանք:

66. Մանիպուլյացիաներից խուսափելու ուղիներից մեկն է Սահմանադրության մեջ կամ սովորական օրենքից առավել բարձր կարգավիճակ ունեցող իրավական փաստաթղթում սահմանել այն տարրերը, որոնք ամենաշատն են ենթակա մանիպուլյացիաների (ընտրական համակարգն ինքնին, ընտրական հանձնաժողովների անդամությունը, ընտրատարածքները կամ ընտրատարածքների սահմանագծման կանոնները): Մեկ այլ, առավել ճկուն լուծում կլիներ Սահմանադրության մեջ ամրագրել, որ եթե ընտրական օրենքը փոփոխությունների է ենթարկվում ընտրություններին նախորդող մեկ տարվա ընթացքում, ապա հին համակարգը կկիրառվի ընտրությունների ժամանակ, գոնե այն դեպքերում, եթե դրանք կայանալու են գալիք տարում, իսկ փոփոխված օրենքը ուժի մեջ է մտնելու ընտրություններից հետո:

67. Մնացած մասով, ընտրական օրենքը պետք է որպես կանոն ունենա կանոնադրական օրենքի կարգավիճակ: Կիրառման կանոնները, մասնավորապես տեխնիկական խնդիրներին և մանրամասներին վերաբերողները, կարող են սակայն ունենալ կանոնակարգերի ձև:

3. Ընթացակարգային անվտանգության միջոցառումներ

3.1. Ընտրությունների կազմակերպումն անկողմնակալ մարմնի կողմից

68. Միայն թափանցիկությունը, անկողմնակալությունն ու քաղաքականորեն պատճառաբանված մանիպուլյացիայից անկախությունը կապահովեն ընտրական գործընթացի ճիշտ վարչարարություն՝ նախընտրական փուլից մինչև արդյունքների ստացումը:

69. Այն պետություններում, որտեղ վարչական իշխանություններն ունեն քաղաքական իշխանություններից անկախ լինելու երկարատև ավանդույթ, քաղաքացիական ծառայությունները կիրառում են ընտրական օրենքն առանց քաղաքական ճնշումների ենթարկվելու: Ուստի թե՛ բնականոն և թե՛ ընդունելի է, որ ընտրությունները կազմակերպվեն վարչական իշխանությունների կողմից և վերահսկվեն Ներքին գործերի նախարարության կողմից:

70. Սակայն այն պետություններում, որոնք բազմակարծ ընտրությունների կազմակերպման քիչ փորձ ունեն, չափից մեծ է այն ռիսկը, որ իշխանությունները վարչական իշխանություններին կհարկադրեն անել այն, ինչ իրենք են ուզում: Սա վերաբերում է թե՛ կենտրոնական և թե՛ տեղական կառավարման մարմիններին, նույնիսկ եթե վերջինները վերահսկվում են ազգային ընդդիմության կողմից:

71. Ահա թե ինչու պետք է կազմավորվեն *անկախ, անկողմնակալ ընտրական հանձնաժողովներ* ազգային մակարդակից մինչև ընտրատեղամասի մակարդակ՝ ապահովելու ընտրությունների պատշաճ ընթացքը, կամ առնվազն խուսափելու ընտրակեղծիքների վերաբերյալ լուրջ կասկածներից:

72. Համաձայն ընտրությունները դիտարկելու վերաբերյալ Եվրոպայի հտորհրդի հտորհրդարանական վեհաժողովի բյուրոյի զեկույցի, գրանցվել են ընտրական հանձնաժողովներին առնչվող հետևյալ թերությունները մի շարք անդամ պետություններում՝ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի գործունեության թափանցիկության բացակայություն (պակաս), ձայների հաշվարկման ընթացակարգի մեկնաբանություններում խախտումներ, քաղաքականորեն բևեռացված ընտրական վարչարարություն, հակասություններ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի անդամների նշանակման հարցում, հանձնաժողովների անդամների նշանակումը պետական հաստատության կողմից, ընտրությունների վարչարարության ոլորտում իշխող կուսակցության գերազդեցություն:

73. *Կենտրոնական ընտրական ցանկացած հանձնաժողով* պետք է լինի մշտական, որպես վարչական հաստատություն, որը պատասխանատու է տեղական իշխանությունների և այլ առավել ցածր մակարդակի հանձնաժողովների հետ կապերի համար, օրինակ՝ ընտրացուցակների կազմման և թարմացման հարցում:

74. Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի կազմը կարող է առաջ բերել բանավեճ և դառնալ առանցքային քաղաքական խնդիր՝ ընտրական օրենքի մշակման ժամանակ: Ստորև ներկայացված ուղենիշների համապատասխան գործելու դեպքում հանձնաժողովն առավելագույնս անկողմնակալ և արհեստավարժ գործունեություն կապահովի:

75. Որպես ընդհանուր կանոն, հանձնաժողովը պետք է ունենա հետևյալ կազմը.

- Դատավոր կամ իրավաբան՝ երբ դատաիրավական մարմինը պատասխանատու է ընտրությունների վարչարարության համար, նրա անկախությունը պետք է ապահովվի թափանցիկ գործունեությամբ: Դատական ներկայացուցիչները չպետք է ենթակա լինեն իշխանություններին:

- Խորհրդարանում արդեն ներկայացված կուսակցությունների ներկայացուցիչներ, կամ այն կուսակցությունների ներկայացուցիչներ, որոնք ստացել են ձայների անհրաժեշտ քանակությունը գերազանցող տոկոս: Քաղաքական կուսակցությունները պետք է հավասար ներկայացված լինեն կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովում: «Հավասար» բառը կարելի է մեկնաբանել խիստ կամ համամասնորեն, այսինքն հաշվի առնելով կամ չառնելով կուսակցությունների հարաբերական ընտրական ուժը:

:[\[37\]](#) Ավելին, հանձնաժողովի կուսակցություններն ներկայացնող անդամները պետք է որակավորված լինեն ընտրական հարցերում և նրանց պետք է արգելվի մասնակցել ընտրարշավին:

76. Ի լրումն, ընտրական հանձնաժողովը կարող է ընդգրկել.

- Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ. նրանց ներկայությունը ցանկալի է, եթե ազգային փոքրամասնությունը որոշակի նշանակություն ունի տվյալ տարածքում:

- Ներքին գործերի նախարարության ներկայացուցիչ: Սակայն տվյալ երկրի պատմությանն առնչվող պատճառներով միշտ չէ, որ կարող է նպատակահարմար լինել Ներքին գործերի նախարարության ներկայացուցչի ներկայությունը հանձնաժողովում: Ընտրությունների դիտարկման իր առաքելությունների ընթացքում Խորհրդարանական վեհաժողովը մտահոգություն է հայտնել մի շարք դեպքերի վերաբերյալ, երբ բազմակուսակցական ընտրական հանձնաժողովի պարտականությունները փոխանցվել են գործադիրին ենթարկվող որևէ հաստատության: Այնուհանդերձ, համագործակցությունը կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի և Ներքին գործերի նախարարության միջև հնարավոր է գործնական պատճառներով, օրինակ՝ քվեաթերթիկների և այլ պարագաների տեղափոխման և պահպանման համար: Մնացած դեպքերում գործադիր իշխանությունը չպետք է կարողանա ներգործել ընտրական հանձնաժողովների անդամների վրա:[\[38\]](#)

77. Ընդհանուր առմամբ, մարմինները, որոնք անդամներ են նշանակում ընտրական հանձնաժողովներում, չպետք է ազատ լինեն նրանց հետ կանչելու, հեռացնելու հարցում, քանի որ սա կասկածի տակ է դնում վերջինների անկախությունը: Հանձնաժողովի անդամներին հեռացնելու անսահմանափակ լիազորությունն անընդունելի է, բայց կարգ ու կանոնի խախտումների պատճառով հեռացնելն, անշուշտ, թույլատրելի է, եթե դրա հիմքերը հստակ սահմանված են օրենքում (օրինակ՝ այնպիսի անորոշ արտահայտությունները, ինչպես «գործողություններ, որոնք վարկաբեկում են հանձնաժողովին», բավարար չեն):

78. Առավել երկարատև ավանդույթներ ունեցող այն ժողովրդավարություններում, որտեղ չկան ընտրական հանձնաժողովներ, փոխարենը մեկ այլ անկողմնակալ մարմին է զբաղվում ընտրական խնդիրներով, քաղաքական կուսակցությունները պետք է հնարավորություն ունենան դիտարկելու այդ մարմնի աշխատանքը:

79. Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի կազմն իհարկե կարևոր է, սակայն ոչ ավելի, քան նրա գործելու աշխատանքը: Հանձնաժողովի ընթացակարգերի կանոնները պետք է հստակ լինեն, որովհետև հանձնաժողովի նախագահները միտում ունեն թույլ տալու անդամներին խոսել, ինչը վերջիններն արագ շահագործում են: Ընթացակարգի կանոնները պետք է ապահովեն օրակարգ և յուրաքանչյուր անդամի համար ելույթի սահմանափակ ժամանակ, օրինակ՝ քառորդ ժամ, հակառակ դեպքում անվերջ քննարկումները կարող են բացասաբար անդադարանալ օրվա հիմնական գործի վրա:

80. Կան որոշումների կայացման տարբեր ճանապարհներ: Նպատակահարմար կլինի, եթե որոշումները կայացվեն որակավորված (օրինակ 2/3) մեծամասնության կողմից, ինչպես նաև խրախուսվի բանավեճը մեծամասնության և փոքրամասնություն կազմող

առնվազն մեկ կուսակցության միջև: Համաձայնությամբ որոշումների կայացումը նախընտրելի է:

81. Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի հանդիպումները պետք է բաց լինեն բոլորի համար, այդ թվում նաև լրատվամիջոցների (մեկ այլ պատճառ, թե ինչու է պետք սահմանափակել ելույթների համար նախատեսված ժամանակը): Համակարգչային ցանկացած սենյակ, հեռախոսային կապ, ֆաքս, տեսաձիգ (սկաներ) և այլն, պետք է մատչելի լինեն ստուգման համար:

82. Տարածաշրջանային կամ ընտրատեղամասերի մակարդակում աշխատող մյուս ընտրական հանձնաժողովները պետք է ունենան կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի կազմին նման կազմ: Ընտրատեղամասերի հանձնաժողովները կարևոր դեր են խաղում ունիևմինալ ընտրական համակարգերում, քանի որ նրանք որոշում են ընդհանուր ընտրություններում հաղթողին: Տարածաշրջանային հանձնաժողովները նույնպես կարևոր դեր են խաղում կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովին արդյունքների հաղորդման առումով:

83. Մասնագիտացված հմտություններով համապատասխան աշխատակազմ է պահանջվում ընտրությունների կազմակերպման համար:^[39] Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովների անդամները պետք է լինեն իրավական փորձագետներ, քաղաքագետներ, մաթեմատիկոսներ կամ այլոք, որոնք լավ հասկանում են ընտրական խնդիրները: Եղել են մի շարք դեպքեր, երբ հանձնաժողովներում չի եղել որակավորված և պատրաստված աշխատակազմ:

84. Ընտրական հանձնաժողովների անդամները պետք է ստանդարտացված ուսուցում ստանան ընտրությունների վարչարարության բոլոր մակարդակներում: Նման ուսուցումը պետք է նաև մատչելի լինի հանձնաժողովների այն անդամների համար, որոնք նշանակել են քաղաքական կուսակցությունները:

85. Ընտրական օրենքը պետք է պարունակի մի հոդված, որը կպահանջի, որպեսզի իշխանությունները (բոլոր մակարդակներում) կատարեն ընտրական հանձնաժողովի պահանջներն ու հոգան դրա կարիքները: Տարբեր նախարարություններ և այլ պետական վարչական մարմիններ, մարզպետներ և քաղաքապետարանների աշխատակիցներ կարող են օժանդակել ընտրությունների վարչարարությանը՝ կատարելով ընտրությունների կազմակերպման ու անցկացման նպատակով նախապատրաստական վարչարարական և նյութամատակարարման աշխատանքներ: Նրանք կարող են պատասխանատու լինել կազմելու և բաժանելու ընտրական գրանցամատյանները, քվեաթերթիկները, քվեատուփերը, պաշտոնական դրոշմները և պահանջվող այլ նյութեր, ինչպես նաև որոշելու պահպանման, բաժանման և անվտանգության հետ կապված հարցերը:

3.2. Ընտրությունների դիտարկումը

86. Ընտրությունների դիտարկումը կարևոր դեր է խաղում, քանի որ վկայություն է ապահովում այն մասին, թե արդյոք ընտրական գործընթացը կանոնավոր էր թե ոչ:

87. Կան դիտորդների երեք տիպեր՝ որևէ կուսակցության համակիր ազգային դիտորդներ, անկուսակցական, չեզոք ազգային դիտորդներ և միջազգային (անկուսակցական) դիտորդներ: Գործնականում առաջին երկու կատեգորիաների միջև տարբերակումը միշտ չէ, որ պարզ է: Ահա թե ինչու լավագույն տարբերակը կլինի դիտորդական ընթացակարգը դարձնել հնարավորին չափ ընդգրկուն թե՛ ազգային և թե՛ միջազգային մակարդակում:

88. Դիտարկումը չի սահմանափակվում փաստացի ընտրությունների օրով, այլ ներառում է նաև հավաստիանալը, որ որևէ խախտում տեղի չի ունեցել ընտրություններից առաջ (օրինակ՝ ընտրացուցակների սխալ կազմումը, թեկնածուների գրանցման առջև

ծառացած խոչընդոտները, խոսքի ազատության սահմանափակումները և լրատվամիջոցների մատչելիության կամ ընտրարշավների պետական ֆինանսավորման մատչելիության ապահովման հետ կապված խախտումները), ընտրությունների ընթացքում (օրինակ՝ ընտրողների վրա ճշում գործադրելու, բազմակի քվեարկության, քվեարկության գաղտնիության խախտման և այլնի միջոցով), կամ քվեարկությունից հետո (հատկապես ձայների հաշվարկման և արդյունքների հայտարարման ժամանակ): Դիտարկումը պետք է հատկապես բևեռվի իրենց պարտականությունների և չեզոքության վերաբերյալ իշխանությունների վարքին:

89. Միջազգային դիտորդներն առանցքային դեր են խաղում այնպիսի պետություններում, որոնք չունեն ընտրությունների օրինականության անկողմնակալ վավերացման ավանդույթներ:

90. Ընդհանուր առմամբ միջազգային, ինչպես նաև ազգային դիտորդները պետք է հնարավորություն ունենան հարցազրույց անցկացնելու ներկաներից ցանկացածի հետ, գրառումներ կատարելու և իրենց կազմակերպությանը զեկուցելու, սակայն նրանք պետք է ձեռնպահ մնան մեկնաբանություններ անելուց:

91. Օրենքում պետք է հստակ սահմանված լինի, թե ինչ տարածքներ իրավունք չունեն այցելելու դիտորդները, որպեսզի նրանց գործունեությանը չխոչընդոտեն: Օրինակ՝ այնպիսի մի ակտի առկայությունը, որով դիտորդներին լիազորություն է տրվում այցելել միայն այն տարածքները, որտեղ ընտրությունները (կամ քվեարկությունը) տեղի են ունենում, կարող է կոնկրետ ընտրական տեղամասերում անարդարացիորեն մեկնաբանվել շատ նեղ ձևով:[\[40\]](#)

3.3. Բողոքարկման արդյունավետ համակարգ

92. Եթե ընտրական օրենքի դրույթները լինեն ավելին, քան զուտ բառեր էջի վրա, ապա ընտրական օրենքին համապատասխան գործելու ձախողումը պետք է բաց լինի բողոքարկման մարմին հայտ ներկայացնելու առումով: Սա մասնավորապես վերաբերում է ընտրությունների արդյունքներին՝ անհատ քաղաքացիները կարող են հայտ ներկայացնել դրանց վերաբերյալ՝ հիմնվելով քվեարկության գործընթացում անկանոնությունների վրա: Սա նաև վերաբերում է ընտրություններից առաջ կայացված որոշումներին՝ կապված քվեարկելու իրավունքի, ընտրական գրանցամատյանների և ընտրություններում թեկնածություն առաջադրելուն, թեկնածուների օրինականության, ընտրարշավն առաջնորդող կանոններին համապատասխանության և լրատվամիջոցների կամ կուսակցության ֆինանսավորման մատչելիության հետ:

93. Գոյություն ունեն երկու հնարավոր լուծումներ.

- Բողոքները կարող են լավել սովորական դատարանում, հատուկ դատարանում կամ սահմանադրական դատարանում:

- Բողոքները կարող են լավել ընտրական հանձնաժողովում: Այս համակարգն ավելի նախընտրելի է այն առումով, որ հանձնաժողովներն առավել մասնագիտացված են, մինչդեռ դատարաններն ավելի քիչ փորձառություն ունեն ընտրական հարցերում: Որպես նախազգուշական միջոցառում, այնուամենայնիվ, ցանկալի է, որ գոյություն ունենա դատաիրավական վերահսկողության որևէ ձև, ըստ որի վերադաս հանձնաժողովը կլինի բողոքարկման առաջին, իսկ տվյալ բնագավառում մասնագիտացած դատարանը՝ երկրորդ մակարդակը:

94. Հնարավոր է նաև բողոքարկում էտրիրդարանին, որպես իր սեփական ընտրության դատավորի, ինչը սակայն կարող է հանգեցնել քաղաքական որոշումների: Բողոքարկման նման համակարգն ընդունելի է որպես առաջին ատյան այն վայրերում, որտեղ այն

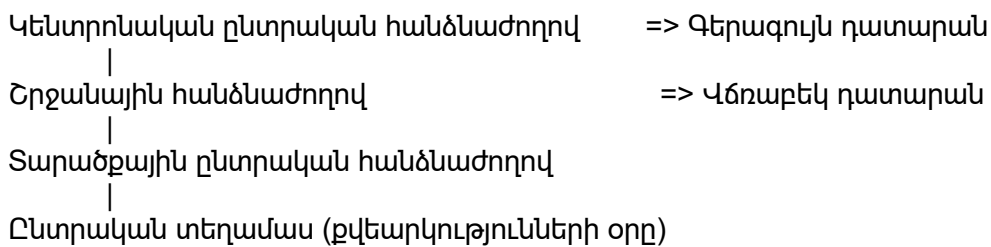
տևական ավանդույթներ ունի, սակայն այդ դեպքում պետք է հնարավոր լինի նաև բողոքարկում դատարանի միջոցով:

95. Բողոքարկման ընթացակարգերը պետք է հնարավորին չափ հակիրճ լինեն, անհարկի չձգձգվեն, մասնավորապես ընտրություններից առաջ ներկայացված բողոքների վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու առումով: Այս առումով անհրաժեշտ է խուսափել երկու բարդություններից՝ առաջինն այն է, որ բողոքարկման գործընթացը հետաձգում է ընտրական գործընթացը, իսկ երկրորդը՝ որ կանխող արդյունքի բացակայության պատճառով բողոքների վերաբերյալ որոշումները, որոնք կարող էին կայացվել ավելի վաղ, կայացվում են ընտրություններից հետո: Բացի այդ, ընտրությունների արդյունքների վերաբերյալ որոշումները նույնպես չպետք է շատ երկար ժամանակ պահանջեն, հատկապես երբ քաղաքական մթնոլորտը լարված է: Սա նշանակում է, որ թե՛ բողոքների համար նախատեսված ժամանակահատվածները պետք է շատ կարճ լինեն, և թե՛ բողոքարկման մարմինը պետք է իր որոշումներն ընդունի հնարավորին չափ արագ: Այնուամենայնիվ, բողոքարկման ժամանակահատվածը պետք է բավարար երկար լինի՝ դատապաշտպանության իրավունքը և բողոքարկման հնարավորությունն ապահովելու համար, ինչպես նաև համապատասխան որոշման մեջ դրա արտացոլումը երաշխավորելու համար: Առաջին ատյանում երեքից հինգ օրվա ժամանակահատվածը (թե՛ բողոքների ներկայացման և թե՛ դատական որոշումների կայացման համար) տրամաբանական է թվում՝ նախքան ընտրությունները կայացվելիք որոշումների համար: Այնուամենայնիվ թույլատրելի է փոքր-ինչ շատ ժամանակ տրամադրել Գերագույն և Սահմանադրական դատարաններին իրենց որոշումների կայացման համար:

96. Ընթացակարգը նույնպես պետք է պարզ լինի, և ընտրողներին բողոքարկման հատուկ ձևերի (բլանկների) տրամադրումը մեծապես կարող է նպաստել դրան: [41] Անհրաժեշտ է վերացնել ֆորմալություններն ու դրանով խուսափել բողոքի անընդունելիության մասին որոշումներից, հատկապես քաղաքական իմաստով զգայուն դեպքերում:

97. Նաև եական է, որ բողոքարկման ընթացակարգը և հատկապես դրանում ընդգրկված տարբեր մարմինների լիազորություններն ու պարտականությունները հստակ կանոնակարգվեն օրենքով՝ դատաիրավական հնարավոր դրական կամ բացասական հակասություններից խուսափելու համար: Ոչ բողոք ներկայացնողները և ո՛չ էլ իշխանությունները չպետք է հնարավորություն ունենան ընտրելու բողոքարկման մարմինը: Ռիսկը, որ հաջորդական մարմինները կիրաժարվեն որոշում կայացնել, լրջորեն մեծանում է, երբ տեսականորեն հնարավոր է դիմել կամ դատարանին կամ ընտրական հանձնաժողովին, կամ երբ տարբեր դատարանների լիազորությունները (օրինակ՝ սովորական դատարանները և սահմանադրական դատարանները) հստակ չեն տարբերակվում:

Օրինակ՝

98. Ընտրական գրանցամատյաններին առնչվող վեճերը, որոնք օրինակ ընտրական հանձնաժողովների հետ համագործակցող, կամ նրանց վերահսկողության տակ աշխատող տեղական վարչական մարմինների պատասխանատվության տակ են, կարող են լավել առաջին ատյանի դատարաններում:

99. Նման բողոքներ ներկայացնելու լայն հնարավորություն պետք է ընձեռվի: Ընտրատեղամասի յուրաքանչյուր ընտրող և ընտրություններին մասնակցող ցանկացած թեկնածու պետք է կարողանա նման բողոք ներկայացնել: Ինչ վերաբերում է ընտրությունների արդյունքներին, ապա ընտրողների կողմից դրանց բողոքարկման հարցում որոշակի քվորում կարելի է կիրառել:

100. Բողոքարկման ընթացակարգը պետք է դատաիրավական բնույթ ունենա այն իմաստով, որ պետք է ապահովվի բողոք ներկայացնողի իրավունքն այնպիսի մի դատավարության, երբ լսում են երկու կողմերին էլ:

101. Բողոքարկման մարմինների *լիազորությունները* նույնպես կարևոր են: Նրանք պետք է ընտրություններն անվավեր հայտարարելու իշխանություն ունենան, եթե խախտումները ներգործություն են ունեցել արդյունքների վրա, օրինակ՝ ազդել տեղերի բաշխման վրա: Սա ընդհանուր սկզբունքն է, սակայն այն պետք է ճկուն լինի, օրինակ՝ անվավեր հայտարարելը չպետք է անապամանորեն տարածվի ողջ երկրի կամ ընտրատարածքի վրա, պետք է հնարավոր լինի անվավեր ճանաչել միայն մեկ ընտրատեղամասի արդյունքները: Սա հնարավորություն է ընձեռում խուսափել երկու ծայրահեղություններից՝ անվավեր ճանաչել ողջ ընտրությունները, չնայած որ խախտումները ներգործել են միայն փոքր տարածքի վրա, և հրաժարվել անվավեր ճանաչելուց, որովհետև տարածքը, որի արդյունքների վրա խախտումներն ազդել են, բավականին փոքր է: Այն գոտիներում, որտեղ արդյունքներն անվավեր են ճանաչվել, ընտրությունները պետք է կրկնվեն:

102. Այն դեպքում, երբ բողոքարկման մարմինները բարձր մակարդակի, վերադաս ընտրական հանձնաժողովներն են, նրանք պետք է *ի պաշտոնե* կարողանան վավերացնել կամ անվավեր ճանաչել առավել ցածր մակարդակի ընտրական հանձնաժողովների որոշումները:

103. Անհրաժեշտ է մշակել որոշ կետեր:

3.4. Ընտրական տեղամասերի կազմակերպումն ու աշխատանքը

104. Զվեարկության և քվեների հաշվարկման համակարգերի որակն ու դրանց համահունչ լինելն ընտրական ընթացակարգերին կախված են ընտրատեղամասերի կազմակերպման և գործարկման ձևից: Վեհաժողովի բյուրոյի հաշվետվությունները տարբեր երկրներում ընտրությունների դիտարկման վերաբերյալ բացահայտել են մի շարք լոգիստիկ խախտումներ: Օրինակ՝ ընտրատեղամասերի միջև էական տարբերություններ են գրանցվել միևնույն պետության տարբեր շրջաններում:

105. Վեհաժողովի դիտորդական առաքելությունները նաև նկատել են տեխնիկական խախտումների տարբեր դեպքեր, ինչպիսիք են օրինակ՝ սխալ տպված կամ կնքված քվեաթերթիկներ, ոչ համապատասխան քվեատուփեր և քվեաթերթիկներ, չկնքված քվեատուփեր, անբավարար քվեատուփեր և քվեաթերթիկներ, քվեատուփերի սխալ օգտագործում, խիստ բարդ քվեաթերթիկներ, քվեարկողների տարբերակման անարդյունավետ միջոցներ և տեղական դիտորդների բացակայություն:

106. Այս բոլոր խախտումներն ու թերությունները, ի լրումն ընտրատեղամասի ներսում քաղաքական կուսակցության նախընտրական արշավի և ոստիկանության ճնշմանը, կարող են լրջորեն աղավաղել քվեարկության գործընթացը, կամ իրոք սպառնալ այդ գործընթացի ամբողջականությանն ու վավերականությանը:

3.5. Ֆինանսավորումը

107. Ընտրական գործընթացի կանոնավորության մեկ այլ կարևոր գործոն է քաղաքական կուսակցությունների և ընտրարշավների ֆինանսավորումը:

108. Նախ և առաջ ֆինանսավորումը պետք է լինի *թափանցիկ*, նման թափանցիկությունն անհրաժեշտ է անկախ տվյալ երկրի քաղաքական և տնտեսական զարգացածության մակարդակից:

109. Թափանցիկությունը գործում է երկու մակարդակներում: Առաջինը վերաբերում է ընտրարշավի ֆոնդերին, որի մանրամասները պետք է տրամադրվեն, ներկայացվեն ուշադիր վարվող մի քանի հաշիվների հատուկ խմբում: Այն դեպքում, երբ մեծ շեղումներ կան նորմերից, կամ երբ գերազանցվում է օրենքով նախատեսված ծախսումների առավելագույն մակարդակը, ընտրությունները կարող են ճանաչվել անվավեր: Երկրորդ մակարդակը ներառում է ընտրված ներկայացուցիչների ֆինանսական կարգավիճակը մինչև պաշտոն զբաղեցնելը և պաշտոն զբաղեցնելուց հետո: Ֆինանսական թափանցիկության համար պատասխանատու հանձնաժողովը պաշտոնապես գրանցում է ընտրված ներկայացուցիչների հայտարարությունը իրենց ֆինանսական կարգավիճակի մասին: Նման ֆինանսական հայտարարագրությունները գաղտնի են, սակայն անհրաժեշտության դեպքում կարող են հանձնվել Ղատախազություն:

110. Ունիտար պետություններում համազգային ընտրությունների, ընտրական հանձնաժողովի անդամների վարձատրման, քվեաթերթիկների տպագրման հետ կապված տեղական իշխանությունների բոլոր ծախսումները սովորաբար ֆինանսավորվում է պետության կողմից:

111. Անհրաժեշտ է հիշել, որ կուսակցությունների կամ ընտրարշավների պետական ֆինանսավորման ոլորտում կիրառվում է հավասար հնարավորությունների սկզբունքը («խիստ» կամ «համամասնական» հավասարություն):^[42] Խորհրդարանում ներկայացված բոլոր կուսակցությունները պետք է ամեն դեպքում կարողանան ունենալ պետական ֆինանսավորում: Սակայն տարբեր քաղաքական ուժերի համար հավասար հնարավորությունների ապահովման համար պետական ֆինանսավորումը կարող է նաև հատկացվել այն քաղաքական ձևավորումներին, որոնք ներկայացնում են ընտրախավի մեծ հատված և թեկնածուներ են առաջադրում ընտրություններին: Քաղաքական կուսակցությունների ֆինանսավորումը պետական ֆոնդերից պետք է զուգակցվի հատուկ պետական մարմինների կողմից այդ կուսակցությունների հաշիվների վերահսկողությամբ (օրինակ՝ Աուդիտի գլխավոր վարչություն): Պետությունները պետք է խրախուսեն պետական ֆինանսավորում ստացող կուսակցություններին վարելու ֆինանսական թափանցիկության բաց քաղաքականություն:^[43]

3.6. Անվտանգություն

112. Ընտրական յուրաքանչյուր օրենք պետք է նախատեսի անվտանգության ուժերի միջամտությունը վտանգի ժամանակ: Նման դեպքում ընտրատեղամասում նախագահող պաշտոնյան (կամ նրա ներկայացուցիչը) միայն պետք է ունենա ոստիկանություն կանչելու իրավունք: Կարևոր է խուսափել այս իրավունքը ընտրական տեղամասի հանձնաժողովի բոլոր անդամներին վերապահելուց, քանի որ նման հանգամանքներում սա անմիջապես կայացվող որոշում է, որը քննարկման ենթակա չէ:

113. Որոշ պետություններում ընտրատեղամասերում ոստիկանության ներկայությունն ազգային ավանդույթ է, որն, համաձայն դիտորդների կարծիքի, պարտադիր չէ, որ անկարգություն բռնկի կամ ընտրողների վրա ճնշում գործադրելու ազդեցություն ունենա: Անհրաժեշտ է նշել, որ ոստիկանության ներկայությունը ընտրատեղամասերում դեռ

թույլատրվում է որոշ արևմտյան պետությունների ընտրական օրենքով, չնայած որ գործնականում այն գնալով ավելի քիչ է կիրառվում:

Եզրակացություն

114. Եվրոպական ընտրական ժառանգության հինգ սկզբունքներին (համընդհանուր, հավասար, ազատ, գաղտնի և ուղղակի ընտրական իրավունք) համապատասխանությունն էական է ժողովրդավարության համար: Այն հնարավորություն է տալիս արտահայտելու ժողովրդավարությունը տարբեր ձևերով, բայց կոնկրետ սահմաններում: Այս սահմանները հիմնականում բխում են նշված սկզբունքների մեկնաբանությունից՝ սույն տեքստում մատնանշված են այն նվազագույն կանոնները, որոնց անհրաժեշտ է հետևել համապատասխանությունն ապահովելու նպատակով: Երկրորդ, ընտրական օրենքի համար (ևեղ իմաստով) բավարար չէ ներառել այն կանոնները, որոնք համապատասխանում են եվրոպական ընտրական սկզբունքներին. վերջիններս պետք է առկա լինեն այդ կանոնների համատեքստում, և ընտրական գործընթացի վստահելիությունը պետք է երաշխավորված լինի: Առաջինը, պետք է հարգել հիմնարար իրավունքները, և երկրորդ, կանոններն այնքան կայուն պետք է լինեն, որպեսզի բացառեն կեղծարարության մասին ցանկացած կասկած: Եվ վերջապես, ընթացակարգային համակարգը պետք է թույլ տա, որ սահմանված կանոններն արդյունավետ կիրառություն ունենան:

[1] Կետ 6. տես՝ Փաստաթուղթ 9267, Զադաքական հարցերով կոմիտեի զեկույց, 2եկուցող՝ Պրն Զլերֆեյթ:

[2] Տես՝ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի Հոդված 21.:

[3] Հոդված 3, Ազատ ընտրությունների իրավունք. «Կողմ հանդիսացող կուսակցությունները պարտավորվում են անցկացնել ազատ ընտրություններ գաղտնի քվեարկությամբ որոշակի ընդմիջումներով՝ օրենսդիր մարմնի ընտրության ժամանակ մարդկանց կարծիքի ազատ արտահայտումը երաշխավորելով»:

[4] Բազմակողմանիության առումով, համեմատիր ՄԻԵԴ No. 9267/81, Մեթյու-Մոհինը և Զլերֆեյթն ընդդեմ Բելգիայի դատավճիռը, 2 Մարտի 1997թ., Մերիա A Հատոր 113, Էջ 23; Գիտոնասն ու մյուսներն ընդդեմ Հունաստանի դատավճիռը, 1 հուլիսի 1997թ., No. 18747/91, 19376/92; 19379/92, 28208/95 և 27755/95, Որոշումների և դատավճիռների հավաքածու, 1997թ.-IV, Էջ 1233; re. հավասարություն, համեմատիր Մեթյու-Մոհինը և Զլերֆեյթի վերաբերյալ դատավճիռը, Էջ 23:

[5] ՄԻԵԴ No. 24833/94, Մեթյունն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության դատավճիռը, 18 փետրվարի 1999թ., Որոշումների և դատավճիռների հավաքածու, 1999թ.-I, պարբ. 64:

[6] Օր.՝ Գերմանիայի սահմանադրության Հոդված 38.1, Իսպանիայի սահմանադրության Հոդվածներ 68.1 և 69.2 և Ռումինիայի սահմանադրության Հոդված 59.1:

[7] ETS 144:

[8] Եվրոհամայնք ստեղծման մասին պայմանագրի Հոդված 19:

[9] ETS 166, Հոդված 17:

[10] ՄԻԵԴ այդքան հեռու չի գնում. Մարդու իրավունքների Եվրոպական հանձնաժողով No. 28858/95, Գանչևն ընդդեմ Բուլղարիայի դատավճիռը, 25.11.96, DR 87, Էջ 130:

[11] Տես՝ վերջերս ընդունված ՄԻԵԴ No. 31891/96, Հիլբեն ընդդեմ Լիխտենշտեյնի դատավճիռը, 7.9.99.:

[12] Տես՝ Մարդու իրավունքների Եվրոպական հանձնաժողով No. 23450/94, Պոլակկոն և Գարոֆալոն ընդդեմ Իտալիայի դատավճիռը, 15.9.97, (re. Trentino-Alto Adige):

[13] Տես ստորև՝ Գլուխ II.1:

[14] Տես՝ օր.՝ ՄԻԵԴ No. 26772/95, Լաբիտան ընդդեմ Իտալիայի դատավճիռը, 6 ապրիլի 2002թ., պարբ. 201 ff.:

[15] CDL (99) 66, Էջ. 9:

[16] CDL-INF (2000) 17, Էջ 4-5; CDL (99) 67, Էջ 7-8:

- [17] Տես՝ օրինակ, Ալբանիայի սահմանադրության Հոդված 64 և Գերմանիայի Ֆեդերալ ընտրությունների ակտի Բաժին 1:
- [18] Տես՝ CDL (98) 45, էջ 3; CDL (99) 51, էջ. 8; CDL (2000) 2, էջ 5; CDL-AD (2002) 9, պարբ. 22:
- [19] CDL-AD (2002) 9, պարբ. 23:
- [20] Տես ստորև՝ Գլուխ II.3.5:
- [21] Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության համաձայնագիր, Հոդված 4.1 (ETS 157):
- [22] Re. քաղաքական կուսակցությունների արգելումը և նմանատիպ քայլերը, տես՝ CDL-INF (2000) 1:
- [23] Ինչպես Սլովենիայի և Խորվաթիայի դեպքում:
- [24] Ինչպես Գերմանիայի և Լեհաստանի դեպքում: Ռումինիայի օրենքով նույնիսկ նախատեսվում է փոքրամասնությունների կազմակերպությունների ներկայացուցչություն, եթե նրանք ներքին պալատի պատգամավորի համապետական ընտրության համար անհրաժեշտ օրինականորեն տրված ձայների միջին քանակից ապահովում են 5% (միայն):
- [25] Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության համաձայնագրի Հոդված 3 (ETS 157):
- [26] Re. ընտրական օրենք և ազգային փոքրամասնություններ, տես՝ CDL-INF (2000) 4:
- [27] Տես՝ Ֆրանսիայի սահմանադրության Հոդված 3.2, 18 նոյեմբերի 1982թ.-ի դատավճիռ, Recueil des decisions du Conseil constitutionnel, 1982թ., էջ 66 ff:
- [28] Տես՝ 1.4 բաժինը ստորև:
- [29] CDL (2000) 2, էջ 9:
- [30] Տես՝ վերևում, Գլուխ I.3.2.2.1.:
- [31] Տես՝ ՄԻԵԴ No. 9267/81, Մեթյու-Մոհինը և Զլերֆեյթս ընդդեմ Բելգիայի դատավճիռը, 2 Մարտի 1997թ., Մերիա A No. 113, էջ 23; Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողով No. 27311/95, Թիմկեն ընդդեմ Գերմանիայի, DR 82, էջ 15; No. 7008/75, 12.7.76, X-ն ընդդեմ Ավստրիայի, DR 6, էջ 120:
- [32] Տեղական ինքնակառավարման մարմինների Եվրոպական խարտիայի Հոդված 3 (ETS 122):
- [33] Տեղական ինքնակառավարման մարմինների Եվրոպական խարտիայի Հոդված 13:
- [34] Հոդված 25 բ:
- [35] Հոդված 3:
- [36] Ընտրական ընթացակարգում վստահելիության կարևորության առումով, տես օրինակ՝ CDL (99) 67, էջ 11; օրենքի կայունության անհրաժեշտության առումով, տես՝ CDL (99) 41, էջ 1:
- [37] Տես վերևում, Գլուխ I.2.3.:
- [38] Cf CDL-AD (2002) 7, պարբ. 5, 7 ff, 54:
- [39] Տես՝ CDL (98) 10, էջ 5:
- [40] Re. ընտրության դիտարկում, տես՝ Ընտրությունների դիտորդների համար ձեռնարկ, Եվրոպայի Խորհուրդ, 1996:
- [41] CDL (98) 45, էջ 11:
- [42] Տես՝ բաժին I.2.3 վերևում:
- [43] Զաղաքական կուսակցությունների ֆինանսավորման առումով հետագա մանրամասների համար, տես՝ CDL-INF (2001) 8: